

Pravěké zápalné oběti: případ knovízských objektů z Prahy 9 – Běchovic

Slavomil Vencel

ÚVOD¹

Těžba písku nevelkého rozsahu při západním úpatí ostrohu mezi Rokytkou a Říčanským potokem v Běchovicích je doložena v dávno zaniklé pískovně (patrně ppč. 369) ve 20. letech minulého století (*Friedrich 1927* tam prozkoumal dvě jámy, zjistil kulturní vrstvu s knovízskou a bylanskou keramikou a stopy železářské pece ve stěně pískovny). Kolem roku 1955 zahájil MNV Běchovice intenzivní těžbu písku na ppč. 367, přesáhnuvší později na ppč. 365/3, tedy na ca 170 až 260 m vzdáleném povrchu terasy, tvořící ostroh, přičemž se tam podle sdělení místních obyvatel od počátku vyskytovaly bronzové předměty, keramika a hroby se skrčenými kostrami; H. Olmerová (1956) zjistila během svého průzkumu jen ničení knovízského sídliště. Artefakty sbírali v pískovně během 60. let žáci, kteří je zčásti odevzdávali do místní školy (tam se v rámci zájmové činnosti žáků střepy lepily a pak vyhazovaly), ale někteří žáci je soukromě shromažďovali podobně jako ojedinělí místní dospělí, kteří o nich opakovaně informovali muzea v Roztokách nad Vltavou, v Brandýse nad Labem i Archeologický ústav ČSAV a Národní museum v Praze (*Zadák – Vencel 1973*). Na základě průzkumu a povrchového sběru L. Hrdličky na sklonku roku 1967 jsem pískovnu dne 20. 3. 1968 navštívil a zjistil ničení výjimečně bohatého polykulturního osídlení; záhy jsem kontaktoval místní sběratele a zejména J. Zadáka, s nímž jsme tam později v záchranné činnosti převážně ve volném času intenzivně pokračovali až do ukončení těžby na podzim 1972, kdy pískovnu zavezli odpadky a na jaře 1973 rekultivovali. Jako referent pro záchrannou činnost v AÚ v letech 1968–1971 jsem usiloval o zapojení dalších specialistů (v případě Běchovic se účastnili A. Beneš, L. Hájek, L. Hrdlička, J. Chochol, D. Koutecký a N. Venclová), ale často bezvýsledně, neboť Archeologický ústav měl sice pokrývat potřeby záchranných výzkumů po celých Čechách (vyjma nemnoha oblastí, kde záchrannou činnost prováděli místní muzejní odborníci), ovšem naprostou většinu svých personálních i hmotných prostředků směřoval do dlouhodobých systematických výzkumů.²

Kulturní klasifikaci některých nálezů jsem běžně konzultoval s řadou kolegů, mezi nimiž nechyběl Ladislav Hájek (1909–1987), jenž na sklonku června podlehl mému líčení zániku polykulturních pramenů do té míry, že jsme lokalitu v běchovické pískovně spolu navštívili. V té době jsem tam přednostně zachraňoval objekty časně slovanského sídliště, kdežto ostatní narušené objekty jsem stačil většinou jen vzorkovat pro získání datovacího materiálu. Tehdy se L. Hájek (jednou i s J. Fridrichem) připojil k výzkumu jedné z časně slovanských polozemnic, která však obsahovala více pravěkých intrusí ze starších pravěkých osídlení než nezdobených a málo typických střepů pražského typu. (L. Hájek k tomu mimochodem poznamenal, že podobné a vždy chudé objekty nacházeli v pražském okolí se sběratelem Aloisem Jeništou již

Obr. 1. Praha-Běchovice. Poloha lokality na mapě Čech

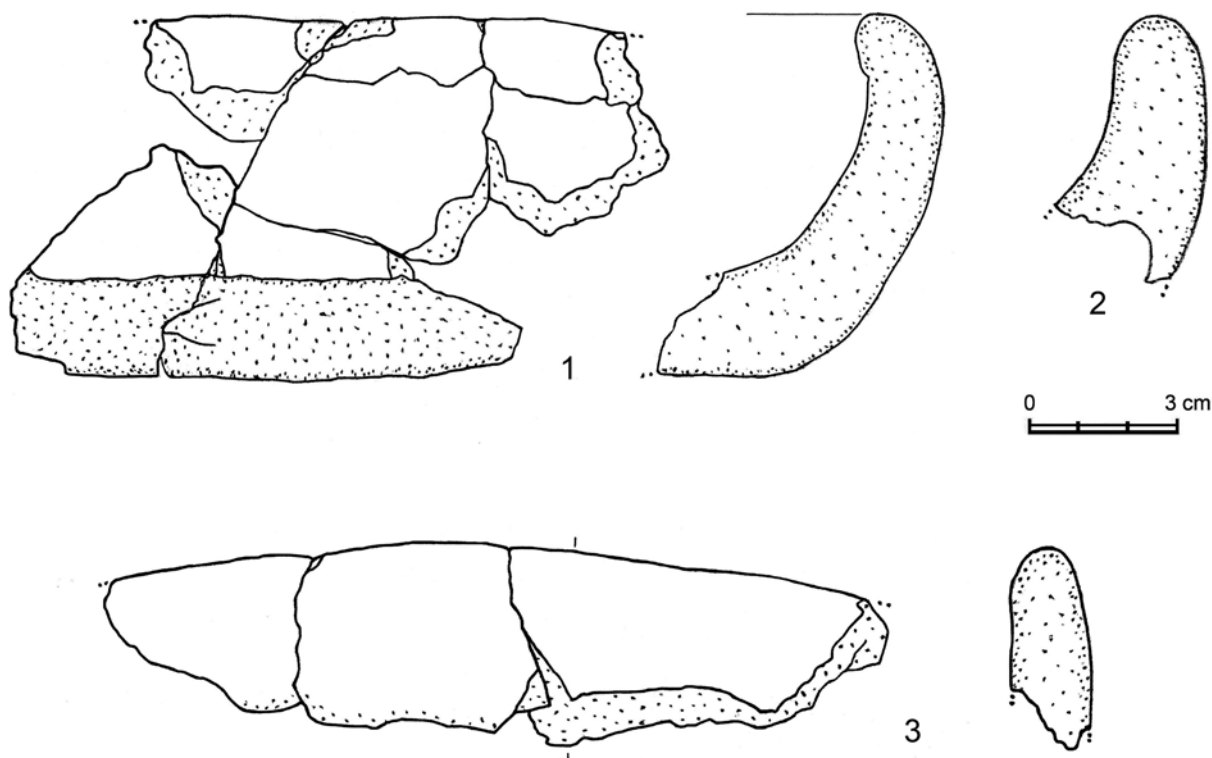
¹ Práci s vděčností připisuji památce znamenitých archeologů Ladislava Hájka (1909–1987) a Drahomíra Kouteckého (1931–2015), který měl v úmyslu nálezy mladší doby bronzové až halštatské z Běchovic vyhodnotit.

² Práce vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Archeologického ústavu AV ČR Praha RVO: 67985912.

v dobách před Borkovského definicí pražského typu, ale nezkoumali je, neboť dávali přednost záchranně náleзовě přínosnějších hrobových jam.) Při procházení nepořádně skrytou plochou se zbytky ornice v předpolí těžní stěny upoutal Hájkovu pozornost objekt s podivnými zlomky vypálené hlíny a četnými zlomky knovízské keramiky: s úmyslem úlomky vypálené hlíny a keramiky slepit, zmíněný objekt (dodatečně označený jako č. 6) začal okamžitě zkoumat a po pár dnech mi v AÚ předvedl, že ze zlomků slabě vypálené hlíny sestavil a slepil část unikátního sloupku, ze střepů několik knovízských nádob, neúplné části dalších a ještě torza jehlancovitých závaží s horizontálním otvorem atd. Protože jsem v červenci dokončoval plánovaný výzkum tábořiště magdalénieniu v Hostimi, a J. Zadák nastupoval presenční službu, L. Hájek spontánně nabídl, že bude těžbu v pískovně během mé nepřítomnosti sledovat: L. Hájka zřetelně přitahoval výzkum objektů s nálezy mazanice (H4) na odkryvu před těžní stěnou pískovny. Po návratu z výzkumu v Hostimi mne L. Hájek infomoval, že v pískovně zachránil celkem 14 objektů, ukázal mi terénní plány zkoumaných objektů, jejichž polohu fixoval pásmem k již zaměřeným objektům při těžních stěnách pískovny (jako obj. č. 48/68, 50/68, 63 a 64/68); terénní dokumentaci včetně popisů jam mi hodlal předat po vyhotovení jejich čistopisů. Během geodetických prací v okolí Běchovic začátkem října 1968 jsme s P. Höschlem přesně zaměřili v pískovně m. j. i polohu pěti tehdy ještě dochovaných negativů Hájkem prokopaných jam na plán v měřítku 1 : 500 (max. rozměry objektů přes 2 až k 6 m, vesměs s orientací zhruba východ-západ). Před odchodem do důchodu mi L. Hájek své nálezy z Běchovic předal, jenže bez příslušné dokumentace, kterou jsme později v Hájkových písemnostech (zanechaných v AÚ) spolu s V. Mouchou marně hledali; potřebné údaje jsem nezískal ani následnou korespondencí s L. Hájkem. Politováníhodnou informační ztrátu neomlouvá ani mé tehdejší vytížení (vedle běžných publikačních a záchranných aktivit jsem roku 1968 – m. j. zpestřeného srpnovým vpádem pěti spřátelených vojsk Varšavské smlouvy – dopsal a obhájil kandidátskou práci, získal doktorát – čímž jsem na dvacet let uzavřel svou kariéru –, dokončoval systematický výzkum v Hostimi, redakčně připravoval BZO, resp. Výzkumy v Čechách). V roce 1970 přijal nabídku ke zpracování nálezů z mladší doby bronzové a halštatské z pískovny v Běchovicích D. Koutecký, který s jejich dokumentací a zpracováním započal, ale pro následné přetížení naléhavějšími úkoly na Mostecku práci bohužel nedokončil.

Soubor 14 objektů, které v běchovické pískovně v červenci 1968 zachránil L. Hájek, tvoří součást množiny souborů, které jsme tam v období 1968 až 1972 zachraňovali s J. Zadákem (cf. *Zadák – Vencl – Venclová 2006*). I Hájkovy nálezy (postupně předávané do Muzea hlavního města Prahy) dokládají polykulturní charakter lokality: z objektu H1 pochází 102 fragmentů knovízské keramiky, 48 zlomků jehlancovitých závaží, 2 zvířecí kosti a kámen; H2 obsahoval 115 zlomků pozdně halštatské keramiky, 11 zvířecích kostí (z toho 1 opracovanou), 4 zlomky mazanice a opracovaný kámen; nálezy z H3 scházejí; H4 obsahoval 2 malé střepy doby bronzové?, 118 zlomků pekáčovitěho útvaru přepálené hlíny, 1 slepitelné jehlancovité závaží a 16 zlomků jiných závaží, 3 zvířecí kosti; z H5 nálezy scházejí; mimořádně bohatý objekt H6, který je předmětem této publikace, náležel kultuře knovízské; obsahoval 5 rekonstruovaných nádob, 8 slepků jemné keramiky, 7 slepků okrajů a 4 slepky spodních částí středně hrubé prstované keramiky, ca 90 jednotlivých zlomků jemné a zdobené keramiky, ca 230 zlomků středně hrubé a hrubé keramiky, z nichž asi polovina byla výrazně až k deformaci přepálena; dále 77 zlomků jehlancovitých závaží (z toho 9 slepených fragmentů a zlomků, které představují minimální počet exemplářů, dalších 8 zlomků s částí otvoru a 60 zlomků bez nich), 138 plochých a mírně vypuklých zlomků vypálené hlíny patrně z nadzemní kupole pece, dále 1 slepek fragmentu kanelovaného sloupku ze slabě vypálené hlíny a 7 zlomků ožehnutých zvířecích kostí; H7 schází; H8 obsahoval pouze 1 pravěké jehlancovité závaží a H9 eneolitickou kamennou sekerku; H10 schází; H11 poskytl 69 zlomků pozdně halštatské keramiky (Ha D2-LT A), 1 přeslen a 2 opracované kameny; H12 obsahoval 36 zlomků keramiky a 7 zvířecích kostí z pozdně halštatského období. Nálezy ze šesti objektů nejsou jednoznačně identifikovatelné: není jisto, zda snad tři z nich nezůstaly u D. Kouteckého v mostecké expozituře (jejich tamní uložení se však nezdařilo potvrdit), tři z nich zůstaly neočíslovány, neboť je L. Hájek provisorně označil jako „velký halštat“ (7 slepených nádob a 17 zlomků pozdně halštatské keramiky), „římská chata“ (261 zlomků keramiky, 1 zlomek přepálené keramiky, 1 téměř úplné jehlancovité závaží a 1 přeslen: cf. H/68 in *Venclová 1975*, 404, 406–408; poznamenávám, že jehlancovité závaží, nalezené a publikované spolu s laténsko-římskými nálezy, bylo téměř celé slepeno z drobných zlomků s čerstvými lomy, zřejmě vzniklými při strojovém odkluzu ornice, takže jeho kulturní příslušnost se nejeví jednoznačně) a „objekt v těžní stěně“ (19 zlomků pozdně halštatské keramiky). Z Hájkova výzkumu v pískovně během července 1968 tedy pocházejí artefakty z intervalu od eneolitu do doby římské.

Vzhledem k absenci souhrnné publikace nálezů mladší doby bronzové až halštatské z pískovny v Běchovicích a okolí upozorním alespoň na výjimečný obsah knovízského objektu H6, zachráněného

Obr. 2. Praha-Běchovice, obj. H4. Zlomky okrajů mělkého pánvovitého útvaru z mazanice. Kresby obr. 2, 9 a 10 S. Vencel

L. Hájkem v červenci 1968. V Hájkově souboru dokládají knovízské osídlení objekty H1 a H6, snad i H4 a H8. Knovízské a štítarské osídlení bylo nálezy z tamních pískoven v období od 20. do 70. let doloženo na ploše několika hektarů (ca 325 × 150–200 m).

LOKALIZACE NÁLEZIŠTĚ

Objekty, které v běchovické pískovně L. Hájek v červenci 1968 zachránil, se nacházely v prostoru západně od jihozápadní části těžní stěny pískovny až k mírně se svažujícímu západnímu okraji terasy, resp. téměř k západní hranici ppč. 365/3 (cf. plán 1 : 500 z 1. 10. 1968, provedený P. Höschlem v archivu AÚ AV Praha, případně Vencel 1973, 343, obr. 2; na mapě ZM10 12-24-25 jde zhruba o okolí bodu Z 139 : J 355 mm, 235 m n. m). Směrem k západnímu okraji terasy se svah mírně skláněl a objektů ubývalo.

POPIS NÁLEZŮ Z OBJEKTŮ H4 A H6

Objekt H4

Objekt H4 zachránil L. Hájek v červenci 1968 na odkryté ploše v pískovně v Běchovicích, když jej upoutal výskytem četných, ale drobných zlomků mazanice. Objekt H4 se nalézal poblíž H6; terénní dokumentace se nedochovala. Obsahoval 2 zlomky keramiky rámcově z doby bronzové, 52 zlomků pánvovitého útvaru z mazanice, 19 zlomků z několika jehlancovitých závaží a 4 zlomky zvířecích kostí. Přes absenci dobře datovatelné keramiky je pravděpodobné, že objekt H4 náleží podle skladby nálezů do okruhu aktivit jako objekt H6, ale liší se horším zachováním.

1. Zlomek stěny nádoby prstovaného povrchu, červenavě hnědý písčitého materiálu, max. d. 39 mm, s. 8 mm.
2. Zlomek nezdobeného podhrdlí, šedohnědý plavený střep, max. d. 45 mm, s. 6 mm, oba zlomky náleží době bronzové.
3. Fragmety (snad jednoho?) slabě vypáleného mělkého pánvovitého útvaru nezjištěné velikosti a tvaru, zřejmě rovného dna a nízkých stěn (v. ca 75 mm) s mírně zataženým okrajem, nepříliš pečlivě uhněteného z hlíny s organickou příměsí. Splepené části okrajů jsou více méně přímé nebo jen nevýrazně až náhodně zakřivené, přičemž rohové nebo výrazně zahnuté zlomky se nenalezly. Celkem jde o 118 zlomků, z toho 23 okrajů (včetně 4 slepků, max. d. 156 mm) o celkové délce ca 100 cm a síle stěn od 15 do 26 mm a 95 zlomků stěn, d. 32–115 mm, uhnětených z oboustranně slabě povrchově vypálené hlíny s organickou příměsí, otírávého povrchu světle našedle okrového

zbarvení. Popis výběru vyobrazených kusů: a) slepek z 5 zlomků mělké pánve? s nepravidelně rovnými až slabě konvexními okraji, vymodelované nepříliš pečlivě z hlíny s organickou příměsí, povrch v síle necelého 1 až 3 mm slabě vypálen do šedavě okrového zbarvení, vnitřní partie na lomu tmavošedé, povrch i lomy otíravé a otřelé; max. d. slepku 135 mm, max. v. v rovině okraje 73 mm, max. v. 85 mm, *obr. 2:1*; b) slepek 3 zlomků okraje téhož, max. d. 156 mm, v. 41 mm, s. 18 mm, *obr. 2:3* (průběh okraje víceméně rovný, lomy však na vnitřní straně poškozené, takže ne zcela jednoznačně spleené do přímky); c) zlomek okraje téhož?, žlábek na vodorovném lomu odpovídá spíše hornímu zaoblení navazujícího vodorovného pásu stěny než otisku prutu, max. v. 54 mm, š. 45 mm, max. s. 25 mm; *obr. 2:2*.

Komentář k č. 3: Rozměrné mělké útvary pekáčovitěho tvaru z mazanice se v mladší době bronzové občas vyskytují rovněž na sídlišťích lužické kultury ve východních Čechách (*Vokolek 1999, 37, tab. 59:3* publikoval exemplář s vodorovně vytaženým okrajem z obj. 2/1909 v Sobčicích a zároveň upozornil na nepublikované nálezy z Opatovic nad Labem a Slepotic) a na Moravě ve velatické fázi kultury středodunajských popelnicových polí (*Říhovský 1982a, obr. 15; 1982b, Abb. 14:16–21* se zlomky okrajů patrně více než jednoho exempláře). Podle výztuhy spodních částí pruty v Lovčičkách šlo o rozměrnější stabilní zařízení; vypálení spodních partií s pruty zdá se nasvědčovat vypalování zdola, tedy z topeňště pod pekáčovitým tvarem, jaké se uvádějí z Maďarska (*Říhovský 1982a, 34 s lit.*). Otázka funkce mělkých mazanicových útvarů zůstává otevřená: J. Říhovský a V. Vokolek jsou nakloněni utilitárnímu užívání, kontext některých nálezů by nevyklučoval funkce kultovní nebo obojí. Podle nízké frekvence jejich výskytu na sídlišťích by bylo možné uvažovat o jejich nějaké specialisované nebo komunitní, nikoli privátní funkci, kdybychom ovšem věděli, zda jde o vzácnost primární nebo spíše sekundární (danou dílem jejich nízkou nadějí na uchování ve srozumitelném celku, dílem nevelkou nápadností a přehlédnutelností jejich zlomků).

4. Mazanice: 52 úlomků, z toho 15 kusů silněji vypálené stavební mazanice s otisky kulatiny nebo plochého dřeva, max. vel. 127 × 75 × 68 mm; několik kusů hnětených v ruce (s otisky drobných prstů, dlaní) s okrově vypáleným povrchem a černošedým vnitřkem; ostatní zlomky mazanice neurčeného původu, zčásti snad i ze stěn pekáčovitěho útvaru, d. 36–124 mm; kromě toho ca 20 drobných atypických zlomků do vel. 30 mm skartováno.

5. Jehlancovitá závaží: jedno slepitelné závaží ze 3 fragmentů, v. 181 mm, š. podstavy ca 95 mm, nahoře vel. 50 mm a ozdobeno důlkem, otvory 10 × 13 mm (*obr. 11:1*); dále 16 zlomků několika různých závaží (včetně zlomků s malými zbytky otvorů, max. d. 133 mm).

6. Zlomky zvířecích kostí: dvě spálené a dvě ohněm nedotčené kosti tura a ovce (viz *Kyselý 2016*).

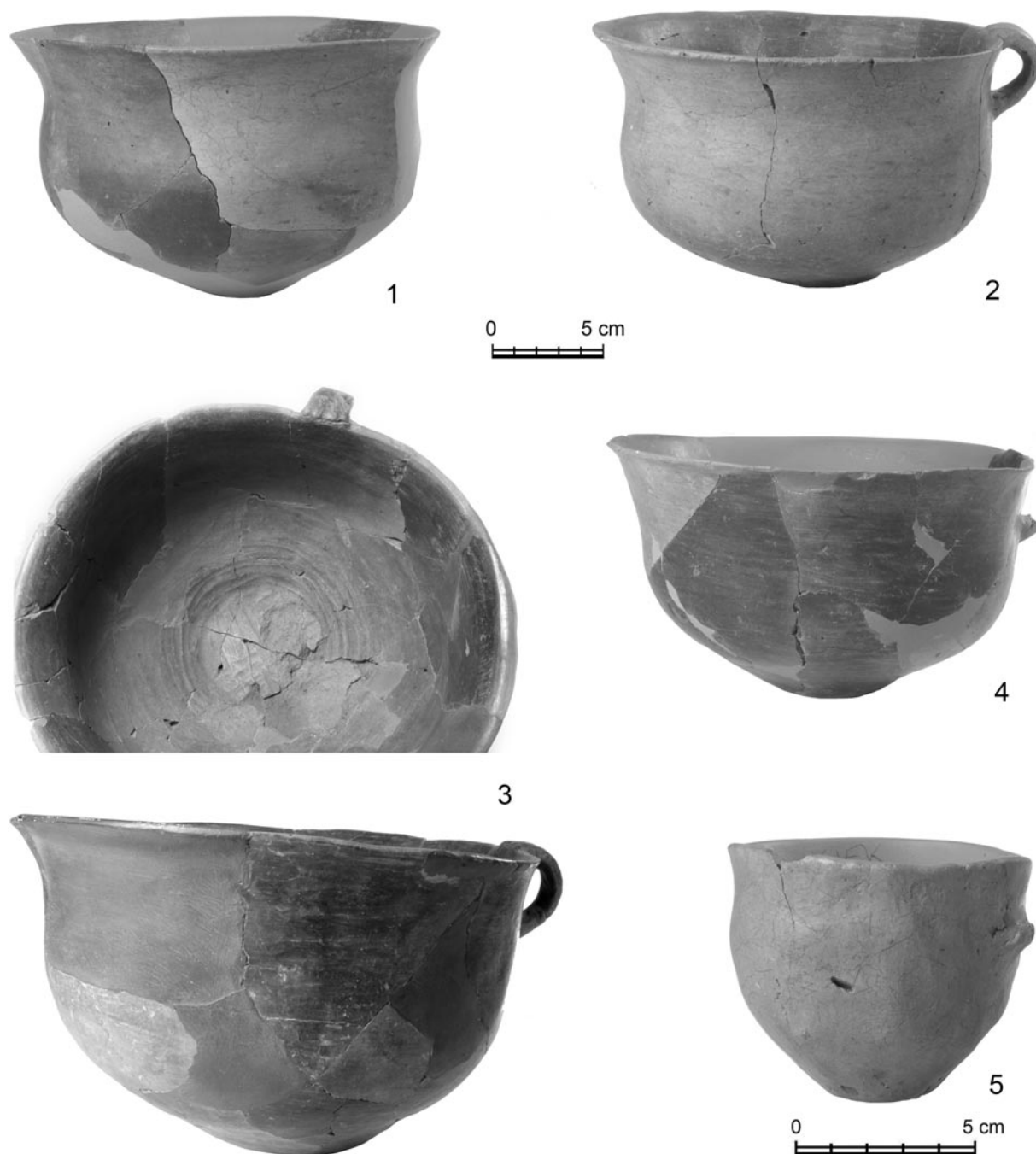
Objekt H6

Objekt H6 zachránil v běchovické pískovně v červnu 1968 L. Hájek, jenž na nedokonale skryté ploše před těžní stěnou objevil nápadnou kumulaci fragmentů neobvykle tvarované mazanice a zlomků kno-vízské keramiky. Hájkova dokumentace tvaru, velikosti a hloubky, popis písčité výplně a distribuce nálezů se bohužel nedochovaly podobně jako údaje o vztahu k dalším kulturně souvisejícím objektům H1 a snad i H4 a H8 v blízkém okolí. Obsah objektu H6 se dochoval jen částečně, neboť jeho svrchní část porušil strojový odkryv ornice v předpolí těžní stěny pískovny. Podle objektů, které jsem v pískovně zkoumal, jejich dochovaná hloubka zřídka přesahovala 50 cm; v místech nedokonalého odkluzu ornice přesahovaly výplně objektů občas do podorničí a ještě ca 20 cm nadloží tvořila odklizená ornice. Hlavní pozornost jsme tehdy při záchraně objektů věnovali keramice a kulturně specifickým artefaktům, strukturám in situ, kdežto jednotlivé uhlíky nebo skvrny rozpadlé mazanice se neevidovaly, kameny jsme po vyjmutí prohlédli a nápadněji neopracované ihned odhazovali, aniž bychom jejich kvantitu souhrnně evidovali, takže jejich absence v dokumentaci neznamená jejich nepřítomnost, pokud nešlo o kumulaci zvláště nápadnou.

V obsahu objektu H6 dominovaly opticky i váhově zlomky prstované hrubé keramiky ze zásobnic a středně hrubé keramiky z vejčitých hrnců, zhruba z poloviny silně druhotně přepálených; ze zlomků jemné keramiky bylo spleeno pět téměř úplných nádob, částí několika koflíků (nebo misek podobné profilace) v doprovodu jednotlivých střepů. Hojně se vyskytovaly i zlomky mazanice, z nichž většina podle tvarů pocházela z nadzemní konstrukce neurčitelného tvaru (kupolovitá pec s bočním otvorem?), které se do objektu H6 dostaly z nedalekého okolí; s nimi se našly i zčásti slepitelné fragmenty jehlancovitých závaží s vodorovným otvorem v horní části, které se od zlomků pece odlišovaly tvarem, ostřivem i tvrdším vypálením. Ze třetího typu zlomků mazanice slepil L. Hájek část unikátního dutého sloupku (*obr. 8*).

1. Keramika

Soubor tvoří pozůstatky několika desítek nádob. Zčásti jde o jemnou reprezentační (a obřadní?) keramiku v podobě koflíků, zčásti o středně hrubé kuchyňské dvouuché hrnky ovoidního těla a hrubou keramiku reprezentující skladovací (i pivní?) zásobnice. Výška rekonstruovaných koflíků činí 117–149 mm,

Obr. 3. Praha-Běchovice, obj. H6. Doplněné nádoby (4 rozměrné koflíky a pohárek) jemné keramiky.
Foto obr. 3, 4, 7 až 11 H. Toušková

průměr ústí 190–230 mm a dna 50–80 mm; rozpětí výšky ostatních nádob lze jen odhadnout od několika cm po několik decimetrů; nečetné měřitelné průměry den kolísaly od 25 do 220 mm.

Z jemné keramiky bylo rekonstruováno 5 tenkostěnných nádob z plavené hlíny vyhlazeného až vyleštěného povrchu občas i tuhovaného (obr. 3), slepeno 7 okrajových částí koflíků (např. obr. 4:2–4 a 5:1) a jedna část spodku nádoby se dnem o průměru 55 mm. Dvoučlenné slepky stěn byly zahrnuty mezi jednotlivé střepy, jichž je ca 90 kusů (z toho 15 okrajů) o síle 3–6 mm. Dekorace jemné keramiky se vedle výskytu tuhování omezuje na slepky dvou nádob s výzdobou svazků rýh, řad šikmých rýžek a skupin důlků (obr. 4:1,5) na plecích, dále na kruhové žlábkové kolemy čtvrceného dna uvnitř koflíku (obr. 3:3), nehledě na hranění nebo žlábkování oušek (např. obr. 5:1,4; 6:4). Většina této keramiky byla vyrobena profesionálně na rozdíl od drobného koflíku (obr. 3:5) a malé misky (obr. 5:2), uhnětených v ruce bez pečlivé úpravy povrchu a tuhování (dětská práce?, improvizovaná oběťina?).

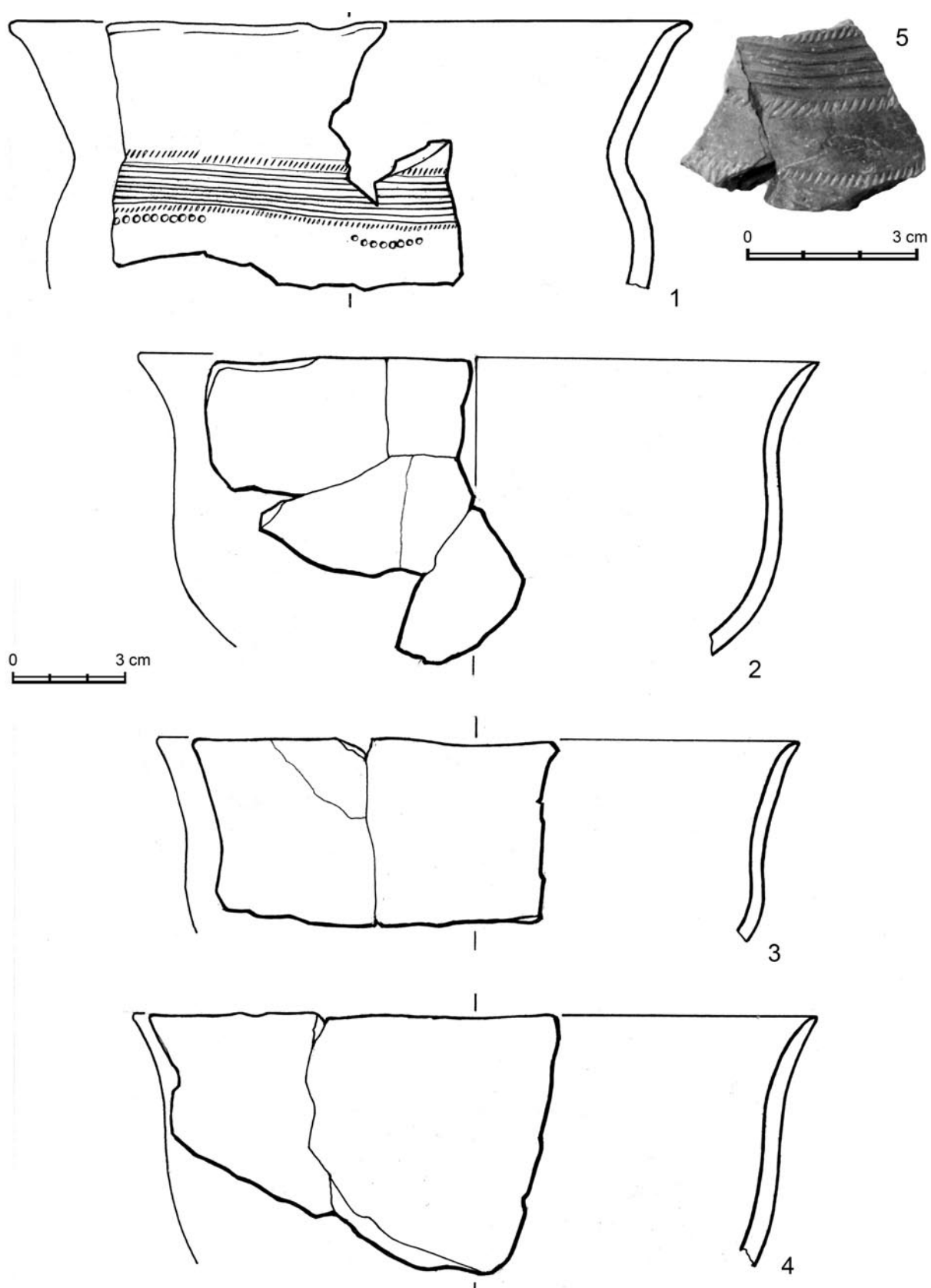
Středně hrubou složku keramiky (síla stěn 7–11 mm) zastupují patrně jen ovoidní hrnce s uchy při okraji, prstované na hrdle vodorovně a na výduti svisle (stejně jako ucha), jen ojediněle hladkého povrchu: jde o 7 slepků a několik zlomků okrajů s uchy a o 4 slepky den a spodních částí nádob (např. *obr. 5:5–6; 6:1,6; 7:1–2*) vesměs z písčitého materiálu. Jeden ovoid měl hladký povrch (*obr. 6:7*). Výzdobné prvky se vyskytly jen v podobě vodorovných žlábků na plecích (etážovitě?) nádoby tuhovaného a leštěného povrchu (*obr. 6:3*) a soustředných žlábků na vnitřní straně dna (*obr. 6:2*).

Hrubá složka keramiky (síla stěn 10 až 20 mm) je nápadně přítomna masivními zlomky variant zásobnic z materiálu s hrubými kamínky a s okraji kyjovitě rozšířenými a shora zploštělými nebo s okraji vodorovně límcovitě vytaženými (např. *obr. 5:3*). Průměry ústí zásobnic občas přesahují 50 cm. Povrch zásobnic je většinou prstovaný (*obr. 7:3,6*), jen občas hladký (*obr. 7:4*), často s nalepenou d'ubkovanou páskou při okraji nebo na rozhraní hrdla a výdutě (*obr. 7:3,5,6*). Většina zlomků stěn středně hrubé a hrubé keramiky (ca 230 kusů) zůstala neslepena; méně než polovina z nich nese výrazné stopy deformace účinky ohně, další střepy sice nebyly ohněm deformovány, ale nesou drobné defekty nebo vlasové praskliny, jejichž původ by bylo třeba určit exaktně. Ač soubor z objektu H6 sestává z pěti nádob, řady slepků a z několika set keramických zlomků, nezahrnuje úplný rejstřík keramických typů mladé fáze knovízské kultury. Typologicky rozeznatelný podíl kulturně cizorodých intrusí v souboru se jeví jako zanedbatelný (např. *obr. 6:5*).

Podle určení J. Bouzka náleží keramika z objektu H6 do V. až do počátku VI. stupně jeho klasifikace, tedy do časového intervalu Ha A2 (ca 1100 až 1025 BC) až na počátek B1.

Popis vybraných nálezů

1. Velký koflík esovitého profilu s plochým dnem vně a se žlábkovaným páskovým uchem od vytaženého okraje. Uvnitř několik kruhovitých žlábků kolem (zčásti oprýskaného) dna rozděleného na příčně žlábkované čtvrtiny. Jemná hmota, vyhlazený povrch s místy vně i uvnitř dochovaným tuhováním, jinde povrch otřelý šedohnědý až oranžově okrový. Výrazně odlišná zbarvení jednotlivých střepů svědčí o odlišnosti působení lokálních úložních poměrů působením ohně nebo kontaktů s organickými látkami. Max. v. 149 mm, \varnothing ústí 225–235 mm, dno 80 mm. Ca 10 % doplněno. *Obr. 3:3*.
2. Menší koflík téhož typu. Jemná keramika, tuhování téměř nedochováno, vyhlazený povrch světle hnědý a hnědošedý. Max. v. 119 mm, \varnothing ústí 183–194 mm, dno 57–60 mm. Ca 3 % doplněna. *Obr. 3:2*.
3. Koflík téhož typu s odlomeným žlábkovaným páskovým uchem. Jemná keramika, kontrastní zbarvení slepených částí, zčásti přepáleno? Max. v. 117 mm, \varnothing ústí 190–200 mm, dno 58–62 mm. Ca 25 % doplněno. *Obr. 3:4*.
4. Miska nebo koflík? esovitého profilu (asi třetina okraje nedochována). Jemná keramika, stav zachování zlomků podobný jako u č. 3. Max. v. 125 mm, \varnothing ústí 191–199 mm, dno ca 50 mm. Ca 30 % doplněno. *Obr. 3:1*.
5. Malý koflík s nevýrazně esovitým profilem a odlomeným páskovým uchem od okraje. Uhněten v ruce z jemné hlíny, vně hlazený nerovný povrch hnědý a šedohnědý barvy, neprofesionální improvizace nebo dětská práce? Max. v. 71 mm, \varnothing ústí ca 83 mm, dno ca 25 mm. *Obr. 3:5*.
6. Slepok hrdla a plecí tenkostěnné nádoby zdobený na plecích svazkem rýh, lemovaných řadami šikmých čárek a dole i skupinami důlků. Jemná keramika otřelého, původně vyleštěného šedookrového povrchu se zbytky tuhování. Max. v. 71 mm, \varnothing ústí ca 180 mm, síla střepu 5–6 mm. *Obr. 4:1*.
7. Slepok misky/koflíku esovitého profilu. Jemná keramika vyleštěného tuhovaného povrchu. Max. v. 82 mm, \varnothing ústí ca 180 mm, síla střepu 4–5 mm. *Obr. 4:2*.
8. Totéž. Max. v. 52 mm, \varnothing ústí ca 170 mm, síla 4 mm. *Obr. 4:3*.
9. Totéž. Max. v. 69 mm, \varnothing ústí ca 190 mm, s. 5–6 mm. *Obr. 4:4*.
10. Malý slepek plecí z podobné nádoby jako č. 6 s odlišnou výzdobou v detailech (užší svazek rýh lemovaný řadami šikmých čárek doprovází níže další řada šikmých čárek, k níž se zdola připojují protisměrné řady rýžek, z nichž část tvoří začátek svislé řady). Jemná keramika z plavené hlíny, otřelý tuhovaný povrch vně, uvnitř šedý, urovnaný. Max. vel. 35:43 mm, s. 4,5–7 mm. *Obr. 4:5*.
11. Slepok pěti zlomků koflíku esovitého profilu s hraněným ouškem. Jemná světlehnědá plavená hlína, oboustranně leštěný tuhovaný povrch. Max. vel. 84:124 mm, \varnothing ústí ca 160 mm, s. 4–5,5 mm. *Obr. 5:1*.
12. Zlomek okraje misky v ruce hnětené, s oboustrannou světlehnědou engobou na urovnaném povrchu, materiál s příměsí písku. Max. vel. 50:48 mm, \varnothing ústí 90 mm, s. 3–5 mm. *Obr. 5:2*.
13. Zlomek límcovitě vytaženého okraje prstované zásobnice, hrubá keramika, uvnitř tuhovaný a vyleštěný povrch. Max. vel. 36:44 mm, s. 10–15 mm. *Obr. 5:3*.
14. Žlábkované ucho koflíku, jemná keramika, oboustranně tuhované, vně otřelý povrch. Max. vel. 52:31 mm, s. 5–6 mm. *Obr. 5:4*.
15. Rozměrné slepky okrajů ovoidu prstovaného povrchu, páskové ucho, středně hrubá keramika s příměsí písku, světlehnědý, uvnitř uhlazený povrch. Max. v. 76 mm, max. d. 163 a 153 mm, \varnothing ústí ca 140 mm, s. 5–9 mm. *Obr. 5:5* (a jen slepek s uchem 7:1). K tomu ještě dva slepky.
16. Slepok okraje hrnce vejčitého tvaru s páskovým uchem přes lom hrdla a břicha, povrchu vně prstovaného a uvnitř uhlazeného, písčitého materiálu. Max. vel. 126:154 mm, \varnothing ústí ca 260 mm, s. 6–9 mm. *Obr. 5:6 a 7:2*.
17. Zlomek okraje ovoidu prstovaného povrchu s páskovým uchem přes lom hrdla a břicha (na lomu patrný technologický detail zasazení pásku ucha a přitmelení řídkým nátěrem při prstování povrchu), písčitého materiálu. Max. vel. 75:67 mm, s. 7–11 mm. *Obr. 6:1*.

Obr. 4. Praha-Běchovice, obj. H6. Výběr ze slepků jemné keramiky koflíkovitých tvarů. Kresby obr. 4–6 H. Komárková

18. Zlomek mírně vyklenutého dna s koncentrickými žlábkami na vnitřní straně, vně uhlazený písčitého materiálu s kamínky. Max. vel. 111:97 mm, s. 8–13 mm. *Obr. 6:2.*
19. Zlomek plecí nádoby (etážovitě amfory?) s horizontálním žlábkováním, vyhlazený tuhovaný povrch, slabě písčitého materiálu. Max. vel. 51:69 mm, s. 7–11 mm. *Obr. 6:3.*
20. Zlomek páskového ucha zdobeného zčásti otřelým tuhovaným a hustým paralelním rýhováním. Šířka 27 mm, síla 4–6 mm. *Obr. 6:4.*
21. Zlomek okraje nádoby s nehem přesekávanou plastickou páskou, světle hnědý jemně slídnatý a písčitého materiálu. Starší intruze. Vel. 30:25 mm, s. 8 mm. *Obr. 6:5.*
22. Zlomek okraje ovooidu se širokým páskovým uchem. Hrubý materiál s kamínky. Max. vel. 72:67 mm, s. 7–10 mm. *Obr. 6:6.*
23. Dva slepky hrdla a břicha ovooidního hrnku hladkého povrchu, světlehnědý oboustranně uhlazený povrch, materiál s ojedinělými kamínky. Max. vel. 115:113 mm a 98:93 mm (nezobrazen), \varnothing ústí ca 160 mm, s. 8–11 mm. *Obr. 6:7.*
24. Zlomek mírně nálevkovitě rozevřeného hrdla a břicha druhotným žárem deformované prstované zásobnice s negativní stopou po odpadlé d'ubkované plastické páse. Hrubý materiál s kamínky až 23 mm. Max. vel. 210:172 mm, velikost ústí neměřitelná, síla žárem deformovaného a nabobtnaného zlomku až 20 mm. *Obr. 7:3.*
25. Příklad ohněm rozpukaného a zkrouceného zlomku stěny zásobnice s hladkým povrchem. Vel. 101:78 mm, s. 13 mm. *Obr. 7:4.*
26. Zlomek z rozhraní hrdla a břicha s částečně dochovanou plastickou d'ubkovanou páskou (patrně z nádoby č. 24, *obr. 7:3*). Max. vel. 96:180 mm, s. 9–12 mm.
27. Zlomek okraje zásobnice s plastickou d'ubkovanou páskou; třebaže hrdlo přechází plynule do břicha nádoby, je nicméně vyznačeno vodorovným prstováním, zatímco tělo nádoby je prstováno svisle a šikmo. Písčitého materiálu s kamínky. Max. vel. ca 210:115 mm, velikost ústí pro odrolení okraje není měřitelná, síla stěny 7–10 mm.

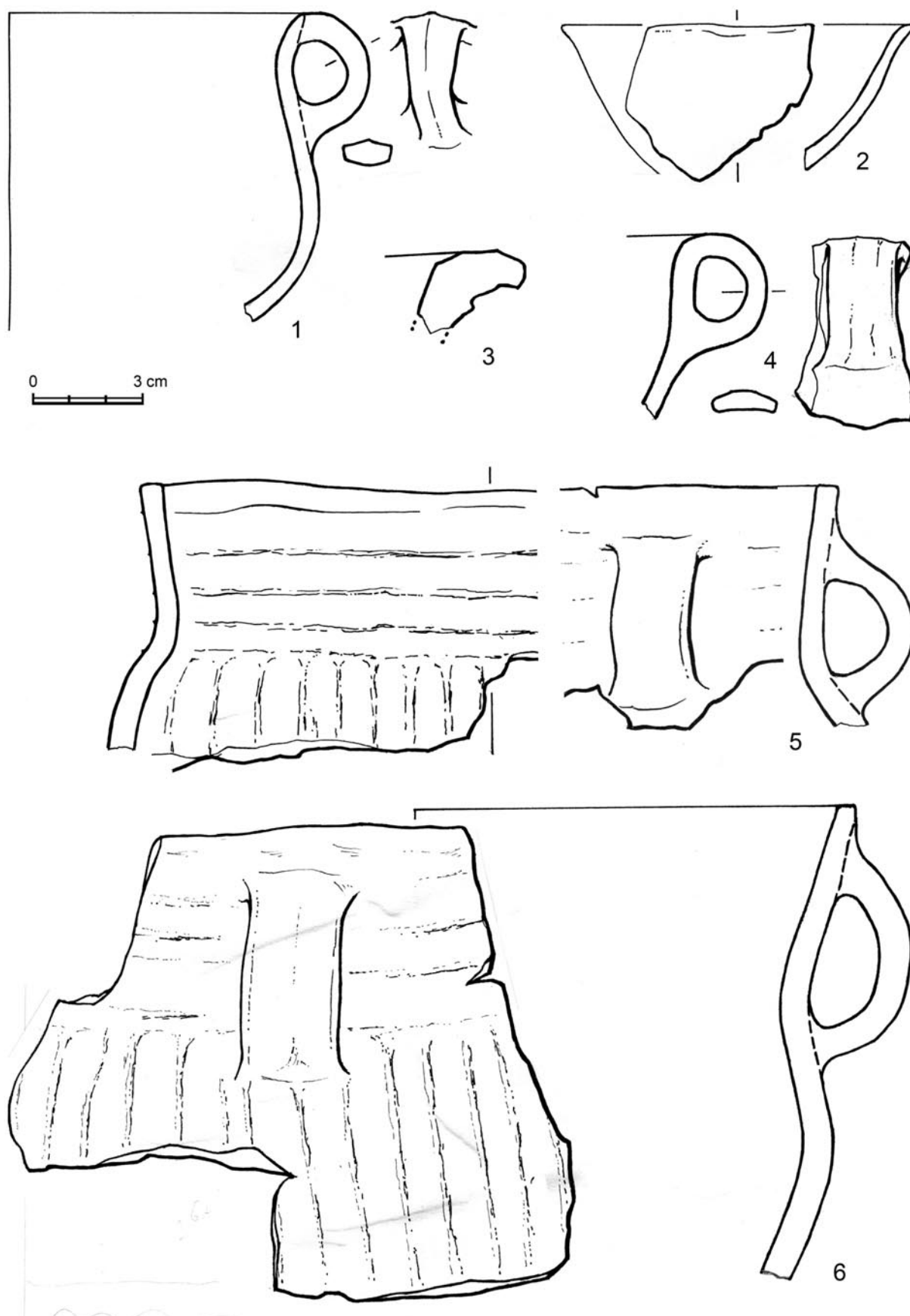
2. Mazanice/vypálená hlína

2.1. Splepená část dutého sloupku se svislou kanelurou na vnější straně. Předmět byl vymodelován z jemné hlíny na neúplně dochované okrouhlé podložce se zaobleným okrajem a s rovnou podstavou, uhlazovanou dokola prsty. Vně uhlazený, uvnitř sloupku urovnaný povrch šedookrově a jen místy slabě červenavě zbarveného vypáleného jemného hlinitého materiálu s nevýraznou organickou příměsí. Na vnitřní straně dna sloupku a zčásti i na lomech stěn sloupku se jeví stopy modelace přidáváním kousků měkké hlíny. Na lomu podložky – ale i z jemných puklin na jejím povrchu – je zřejmé, že pro vyklánění masivnější strany sloupku během jeho modelace a z obav o jeho stabilitu byly okraje zpola zaschlé podložky rozšířeny přilepením další pásky hlíny o šířce ca 20 mm (viz hvězdičky na *obr. 8:a,b*) a také shora zpevněny přimazáním další vrstvy. Zmíněná úprava a dokonale rovný povrch vnější strany podložky (uhlazované krouživým prstováním) naznačuje, že se dochovala dolní část sloupku. Vnitřní strana sloupku nese místy nenápadné svislé stopy uhlazování prsty, kdežto stejně provedená výrazná svislá kanelace vnější strany sloupku představuje nepochybně výzdobu. Na horní straně okrouhlé podložky se v hlíně uchovaly otisky špiček prstů. Tmavošedé zbarvení redukčního jádra podložky svědčí pro rychlé vypálení. Průměr podložky 250 mm (neúplný 195 mm) a tloušťka 28–31 mm; max. výška splepeného fragmentu 148 mm, vnější průměr sloupku 157:162 mm, síla stěn 18–27 mm. Nepřipojen jeden úlomek stěny, max. d. 67 mm. *Obr. 8.*

Komentář: Jde o fragment zatím výjimečného, zřejmě mobilního předmětu patrně kultovní povahy; svislé prstování dřívku evokuje žlábkování dórských sloupů. J. Bouzek (1966, 265 sq., figs. 15–17) doložil v rámci zkoumání egejských a středoevropských vztahů během střední a mladší doby bronzové značnou variabilitu kultovních zařízení (libační sloupky, obětní stoly a oltáříky) ve Středomoří již před půlstoletím. J. Paulík (1962, *obr. 5*) rekonstruoval z lokality Pobedim, okr. Trenčín, *obj. 4a/61* dřevěný sloup se svislým žlábkováním, připomínajícím dórské sloupy, na základě fragmentů mazanicového prstence s otiskem na vnitřní straně.

2.2. Kolem 140 převážně plochých úlomků vypálené hlíny (včetně ojedinělých skládanek, max. vel. 205:90 mm) se našlo v *obj. H6* v druhotné poloze, což předem vylučuje možnost důvěryhodné rekonstrukce. Jednotlivé fragmenty vykazují různé stupně vypálení od slabého přes zčervenání až ke slinutí povrchu. Často vykazují mírné zakřivení v podélné ose, takže navozují představu příslušnosti k okrouhlému nadzemnímu kupolovitému útvaru. Podle tvaru nevelkých dochovaných zlomků (nalezeny jen dvě skládané, z nichž větší má délku jen 170 mm) se předpokládá konstrukce mohla opírat o vodorovné límcovité mezikruží (*obr. 9:4*), které kotvilo spodní část prohnutě se zvedající spodní části stěny snad kupole (*obr. 9:1*). Uvedený výklad ovšem nevyplývá pouze z nalezených fragmentů, ale je ovlivněn nálezovou situací z Holešova (*Dohnal 1988, 1989, Abb. 3:5*).

Z morfolgie nalezených fragmentů vyplývá, že stěny konstrukce vznikaly postupným lepením kousků vodorovných hliněných pásů, hnětené do zaoblení nahoře (viz slepek na *obr. 9:5*) a dole modelované do odpovídajících žlábků (oba znaky na *obr. 10:6*). Po mírném zaschnutí (aby nedocházelo k bor-

Obr. 5. Praha-Běchovice, obj. H6. Výběr ze slepků a zlomků jemné (1–2, 4), hrubé (3) a středně hrubé (5–6) keramiky

cení spodních pásů) se postupně přilepovaly další vodorovné pásy. Slabá místa konstrukce – vodorovné spoje mezi pásy hlíny – zpevňovaly po obou stranách plošným přimazáváním vrstvy řídké mazanice, zevnitř občas také přihlazováním útlými prsty (*obr. 10:5* vpravo). Tyto bifaciální omítky po destrukci celku občas opadaly úplně (*obr. 9:5*) nebo jednostranně (*obr. 10:4* pohled shora), ale často se alespoň ve zbytcích jeví z boku třemi vrstvami, z nichž vnější je oranžově vypálená, kdežto vnitřní tmavošedá.

U většiny zlomků však jejich funkci a umístění v konstrukci nelze určit: fragment okraje na *obr. 10:1* by mohl být součástí topného otvoru v plášti pece; drobné zlomky okrajů typu jako na *obr. 10:2–3* byly navíc deformovány silným přepálením; účel masivních kusů s hranou na vnější straně *obr. 9:2–3* (velikosti 142 × 83 × 46 mm a 80 × 75 × 35 mm) neznám. Zlomky plochých pásů konstrukce nenesou žádné otisky štípaného nebo hranatého dřeva. Rovněž není jisté, zda k této konstrukci patřil masivní – nyní nezvěstný – fragment mazanice s dutinami po prutech mimoběžně se křížících.

Nejslabší místa nadzemní kupole na vodorovných liniích styku pásů hlíny, zpevněné oboustranně přimazanou hlínou, se při destrukci rozdrobily, což vylučuje jejich zpětné sestavení.

2.3. Zlomky nejméně 9 (až 15?) závaží tvaru komolého jehlanu, max. v. přes 160 mm, váha jednoho (odhadem na základě váhy 1682 g neúplného slepku č. 1) ca 2 kg, podstava přibližně čtvercovitá 115–120 × 90 mm, hrany horní plochy kolem 65 mm (*obr. 11:2*). Průměry otvorů značně kolísají, přičemž ústí bývá rozšířeno (11 až 30 mm); nejméně 3 závaží mají na horní ploše důlek prstem. Povrch stěn závaží rovný a relativně hladký (u některých zřejmě vzniklý vtlačení hlíny do formy?), hrany zaoblené, vypálení poměrně tvrdé, nestejněměrné; složením hmoty se jednotlivé kusy výrazně odlišují, materiál oranžově hnědošedý, uvnitř tmavošedý písčité nebo hlinitý s malou příměsí písku, jindy hrubý s kamínky až 16 mm velkými; některé kusy otlučené a popraskané. Nalezená závaží tvoří sourodou kolekci, rozhodně nebyla vyrobena najednou, neboť se liší ostřivem, tvarováním, vypálením i opotřebením (*obr. 11:2–4*).

3. Zvířecí kosti

R. Kyselý (2016) popsal z obj. H6 celkem sedm nevelkých, ohněm dotčených zvířecích kostí, pocházejících z prasete, ovce/kozy a ze středně velkého a z velkého savce. Při vysokých teplotách ohně, jenž destruoval velkou část keramiky, lze předpokládat, že množství uchovaných zvířecích kostí nevypovídá úplně o skladbě i objemu obětí tohoto druhu.

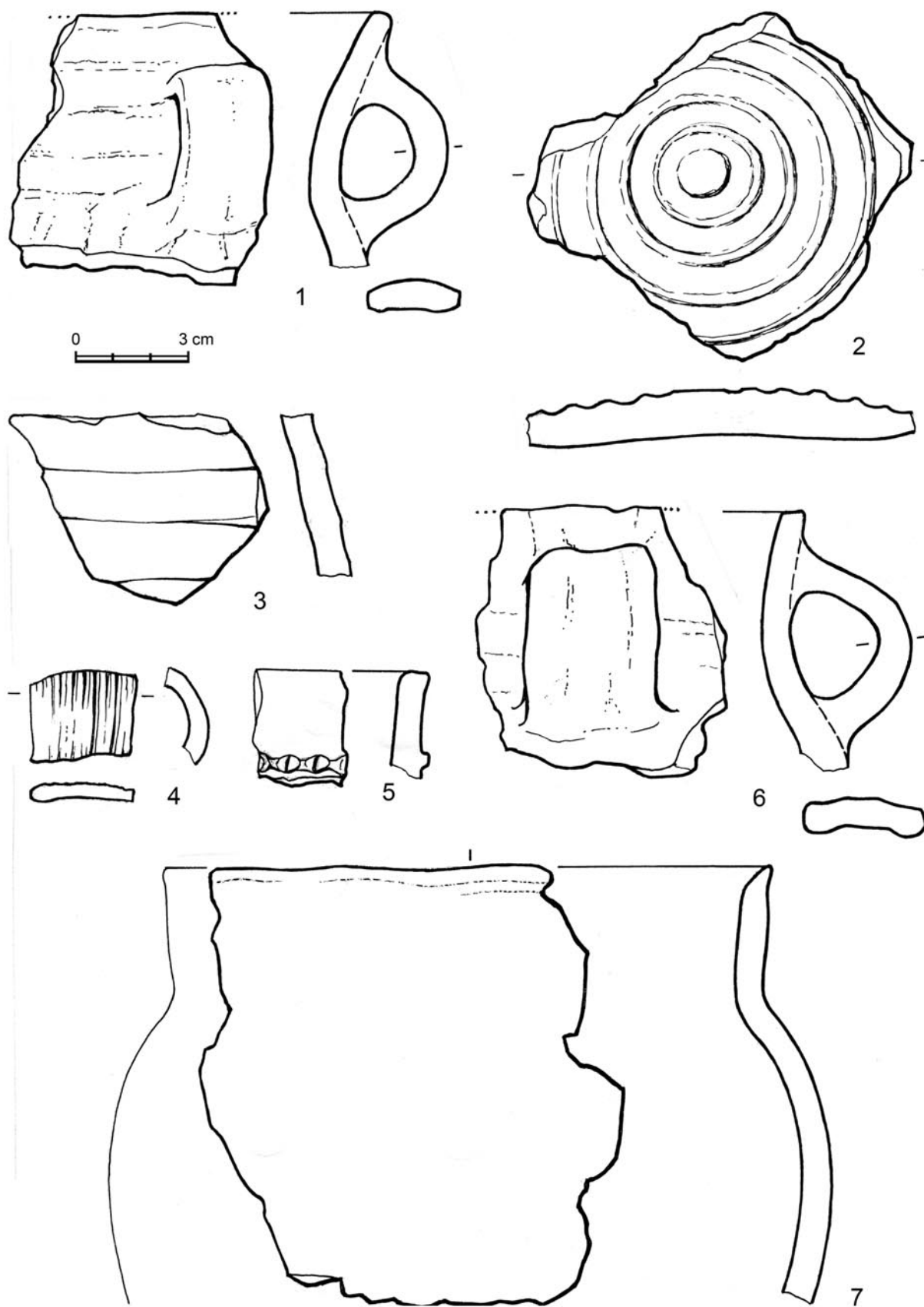
INTERPRETACE OBJEKTŮ H4 A H6

Dochovaný obsah obj. H4 představuje zřejmě pozůstatek chudého nebo nedokonale dochovaného objektu, jenž se výskytem zlomků pekáčovitého útvaru z mazanice, fragmentů jehlancovitých závaží a přepálených zvířecích kostí podobá obsahu obj. H6. Třebaže jeho přesné chronologické zařazení neznáme, prokazuje, že aktivity, doložené obsahem objektu H6 zřejmě nebyly na lokalitě ojedinělé.

Navzdory nedochování terénní dokumentace k mladoknovízskému objektu H6 z Prahy-Běchovic z období Ha A2/B1 soudím, že podle skladby zachované části obsahu patří do kontextu kultovních pozůstatků doby bronzové. Strukturou obsahu se obj. H6 shoduje jak se zhruba soudobými žlabovitými zahloubeními z jižních a západních Čech z období Br C2/D až do sklonku doby bronzové (např. *Chvojka – Šálková 2011* s lit.), tak s variabilnějšími obětními jamami z okruhu lužické kultury, které navazují na starší tradice z předchozích období (*Dohnal 1998; 1999; Podborský 2006* s lit.)

Žlabovitá zahloubení z jihozápadních Čech a okolí představují standardizovanou kategorii primárních jevů (*Metlička 2004; Fröhlich – Chvojka – Jiřík 2004*), které zjevně vznikaly pro plnění speciální předem určené funkce. Svou podobou a skladbou náleží se zmíněný typ objektů jednoznačně odlišuje od sekundárně využitých zahloubení nahodilých podob, zaplňovaných po zániku jejich primárních funkcí destruovaným materiálem, planýrkou, překážejícím odpadem apod.; jejich nekonzistentní obsah vznikal negativními aktivitami a náhodným způsobem, takže se skládá z disparátních složek především ze zánikových fází svých původních funkcí.

Objektům zmíněné, v Čechách relativně nedávno definované kategorie dosud schází – podobně jako v zahraničí – uspokojivé funkční vysvětlení, ač je spojuje řada opakujících se znaků: (1.) jde o mělká žlabovitá zahloubení (délky 2 až 11 m, přičemž jejich šířka nedosahuje čtvrtiny jejich délky: cf. *Chvojka – Šálková 2011*, 106), (2.) jejichž obsah nese výrazné stopy ohně (uhlíky nebo přímo uhlíkovité vrstvy, občas masivní kusy ohořelého dřeva); (3.) převažující část žlabů je orientována přibližně v severojižním směru; (4.) žlaby zpravidla obsahují značné množství keramiky, z níž část tvoří v době uložení celé (resp. slepitelné) nádoby, stojící někdy na dně jam, kdežto část má podobu rozpraskaných silně

Obr. 6. Praha-Běchovice, obj. H6. Slepек (7) a zlomky (1–3 a 6) středně hrubé keramiky; č. 4 zlomek rýhovaného ouška jemné keramiky, č. 5 starší pravěk – intruse

přepálených, druhotně deformovaných fragmentů; (5.) ve žlabech se často vyskytují zlomky mazanice dílem funkčně neurčené, dílem v podobě zlomků nějakých otopných konstrukcí, avšak (6.) často i předmětů ze slabě vypálené hlíny nebo keramiky nestandardních tvarů (např. fragment sloupku z vypálené hlíny v objektu H6 z Prahy-Běchovic, funkčně zatím neurčené artefakty z Malesic, zlomky měsícovitých idolů kupř. z Nynic nebo z Neufahrn, mezikruží z Plzně-Bručné, zoomorfí nádobka v obj. 1/07 z Březnice u Bechyně). Za nepravidelně se vyskytující znaky lze označit (7.) výskyt ohněm zasažených zvířecích kostí, (8.) fragmentů jehlancovitých závaží s horizontálním otvorem, (9.) nápadné kumulace kamenů (převážně neopracovaných, ale i zlomků drtidel) ve výplni žlabů.

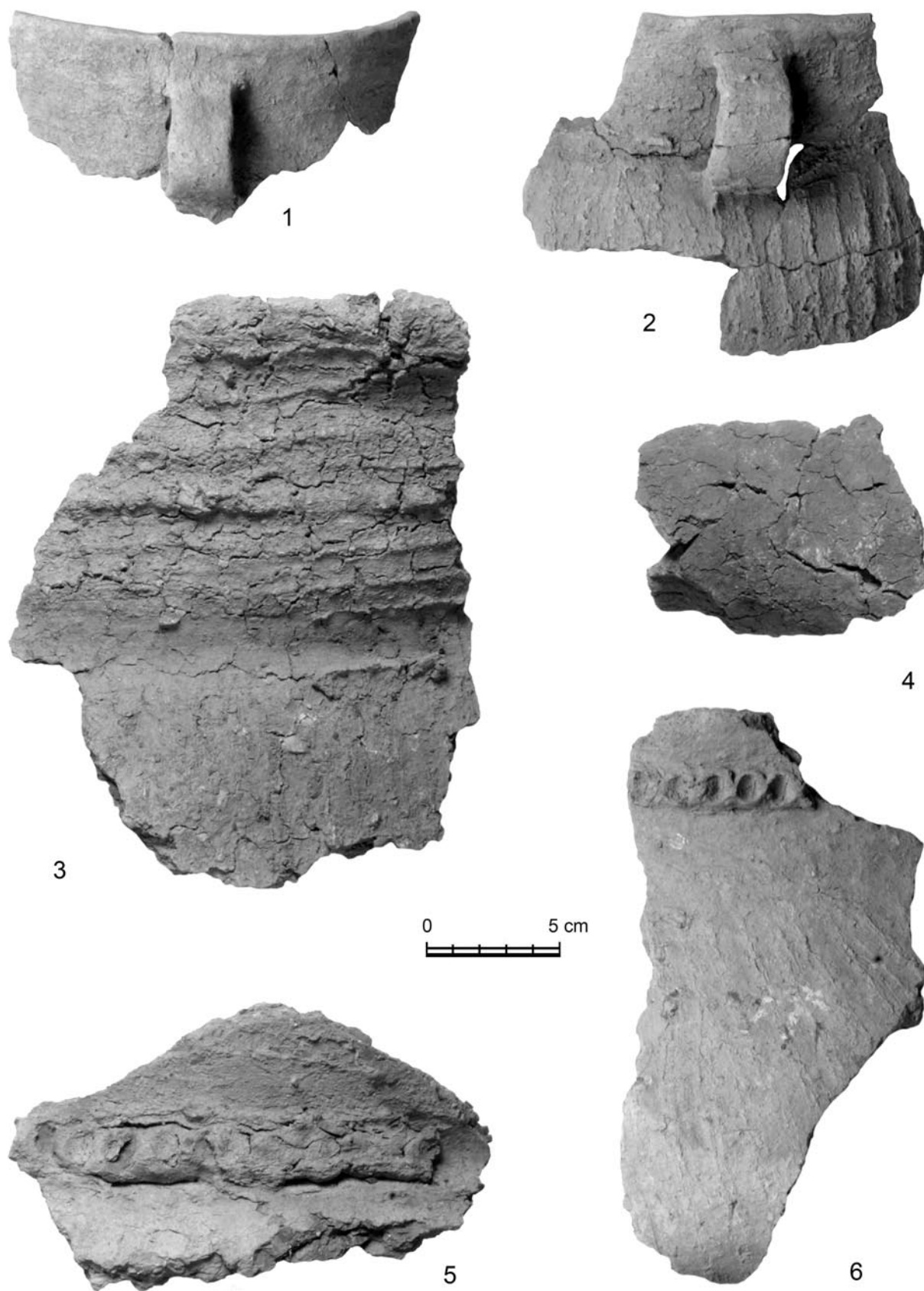
Zmíněná kategorie objektů byla rozeznána a popsána (patrně v 80. letech) v Bavorsku (např. *Chvojka – Šálková 2011* s lit.), u nás publikována z Plzeňska (*Metlička 2004*) a jižních Čech (*Fröhlich – Chvojka – Jirák 2004* atd.), zatím dosud ojedinele z Rakouska (*Chvojka – Šálková 2011; Schneidhofer 2010 – cf. Trnka – Přemyslovská 2013*, obr. 12:3) a z jiných zemí SRN (*Chvojka – Šálková 2011* s lit.). Objekty tohoto typu se vyskytovaly po celou dobu popelnicových polí od Br C2/D až do konce doby bronzové (*Chvojka – Šálková 2011*, 106). Ačkoli objevů i publikací žlabovitých zahloubení v poslední době značně přibývá, takže i teritoriální rozšíření může ještě doznat změn v přilehlých oblastech, jejich interpretace zůstává ještě po více než třech desetiletích bádání předmětem úvah a rozporných názorů. O. Chvojka a T. Šálková (2011, 118 sq.) shrnuli nedávno přehledně pět v literatuře se objevujících přístupů, omezených – podle tematického obsahu literatury soudě – na region bez pokusu o srovnávací studium.

1. V německojazyčné literatuře dominuje interpretace žlabovitých zahloubení jako základů pro tkalcovské stavy, ale naši autoři to právem zpochybňují odkazem na nerovnosti dna žlabů (navíc J. Fröhlich – podle osobního sdělení – upozornil na umístění žlabu v Topělci ve svažitém terénu, což konstrukci a funkci stavu odporuje); rovněž poukázali na fakt, že např. v osmi žlabech na sídlišti v Neufahrn se nenalezlo ani jediné jehlancovité závaží, zato však se v nich vyskytly zlomky měsícovitých idolů; navíc publikovali z Březnice u Bechyně již 10 žlabů, ale soubor závaží pochází jen z jediného objektu č. 1/05 (*Chvojka – Šálková 2011*, 112, tab. 2).

O podporu tkalcovské interpretace žlabů u nás usilovali R. Trnka a P. Přemyslovská (2013, 58 sq.) a ač si byli vědomi existence stojících nádob na dně žlabů, domnívají se, že žlabby byly až druhotně – ale pravidelně – zavezeny odpadem z nějaké požárové destrukce a tkalcovská závaží se do výplně dostávala druhotně, ale z nejbližšího okolí; stojící nádoby prý sloužily při tkaní k uchování vody nebo obilného škrobu k úpravě osnovy. Při kalkulaci potřeby množství závaží na počet nití osnovy došli k počtu 39 při váze jednoho závaží 0,8 kg, takže by se obsluha tkalcovského stavu musela potýkat s vahou přes 30 kg pokaždé, když zatáhla za brdovou tyč. (Např. v objektu H6 z Prahy-Běchovic se ovšem vyskytují závaží o váze ca 2 kg, takže ani uvažovaná změna vazby na třívazný kepr by problém nadměrné váhy závaží neřešila.) V německé i naší literatuře se také uvažuje o vztahu kúlových jamek uvnitř a v okolí žlabů: k tomu je třeba podotknout, že funkční vztah i současnost kúlových jamek jak ve žlabech, tak i v jejich okolí lze sotva prokázat (cf. *Vencl 1968*). Tkalcovská interpretace žlabů se nejeví vnitřně koherentní, nevysvětluje uspokojivě ani výskyt nebo absenci závaží nejen v objektech, ale i na celých lokalitách. Nehledě k tomu, že J. Hrala (1973, 75) uvádí použití jehlancovitých závaží jako opory roštů nad ohněm, protože některá závaží bývají zakouřená, výskyt zlomků šesti jehlancovitých závaží ve svrchní vrstvě výplně vápenické pece z doby římské (obj. 86/06 z Tuněchod: *Thér et al. 2010*, 331, obr. 5) představuje doklad jednoznačně sekundárního využití tohoto druhu odolného sídlištního odpadu ve vrstvě spolu s mazanicí jako tepelného stabilizátoru nebo tepelné izolace, spíše než jen jako pouhé zátěže.

2. Jinou hojně se v literatuře objevující interpretací žlabovitých zahloubení představují úvahy o jejich souvislosti s výrobou, opírající se především o výskyt přepálené keramiky ve žlabech, považovaný za doklad hrnčířských nezdarů (např. *Jiráň ed. 2008*, 175, 238). O. Chvojka a T. Šálková (2011, 119) důvodně odmítají i tuto interpretaci, protože přepálené bývají i kameny a zásyp výplně žlabů. Rovněž sdělují důležitý fakt, že v žádném z deseti žlabů v Březnici u Bechyně nezjistil A. Majer měřením magnetické susceptibility primární propálení stěn (*Chvojka – Šálková 2011*, 111). Na druhé straně zároveň uvádějí z téže lokality nález zásoby hrnčířské hlíny ve žlabu obj. 6/07 a výskyt jakési pícky (obj. 3/06) neznámého účelu v blízkosti žlabu č. 1/09.

3. Třetí typ interpretačních úvah směřuje ke kultovním praktikám, k nimž ukazuje především nápadná, téměř jednotná severojižní orientace žlabů vedle občasného výskytu nesourodé skupiny nestandardních nebo vzácně se vyskytujících předmětů, dále „depoty“ celých nádobek z jemné keramiky, případně i ojedinelé nálezy zvířecích kostí (*Honig 2001; Nadler – Pfauth 1993*). Kultovní výklad žlabů zastává M. Metlička (2004, 239), jehož interpretaci však kolektiv autorů odmítl (*Jiráň ed. 2008*, 175, 238) a zpochybňují ji rovněž O. Chvojka s T. Šálkovou (2011, 104, obr. 2, 120), a to poukazem na existenci zatím deseti žlabovitých zahloubení (pravděpodobně z jediného časového horizontu) rozptýlených v sí-

Obr. 7. Praha-Běchovice, obj. H6. Výběr ze slepků ovoidních hrnců středně hrubé keramiky (1–2) a zlomků hrubé keramiky ze zásobnic (3–5 silně přepálené, 6 nevýrazně přepálené)

delním areálu v Březnici u Bechyně, což jim – nejspíš stejně jako většině současných odborníků – zřejmě připadá jako příliš mnoho.

4. Okrajovým názorem se jeví domněnka P. Honiga (2001), že žlaby sloužily k vysoušení obilí a dopékání pokrmů (možná i k produkci pražmy). Vzhledem k teplotám mezi 500 až 1000 °C (Gregor 2009, 9), za nichž k deformacím keramiky ohněm dochází, není však uvedený názor hajitelný.

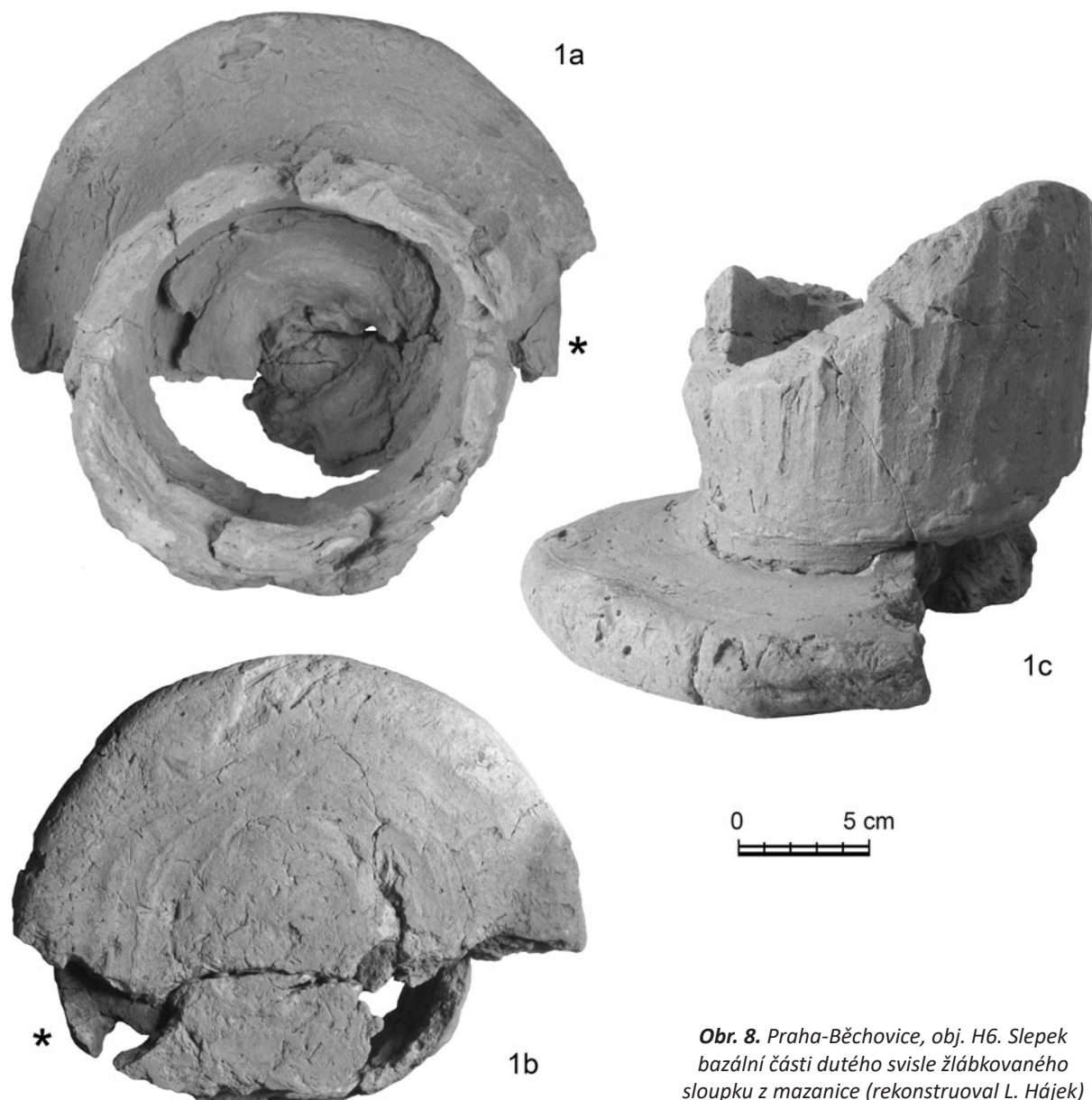
5. Nehledě k tomu, že relativně mělká a úzká žlabovitá zahloubení nepředstavují praktický a dostatečně objemný prostor pro uložení odpadu, i k faktu, že se na pravěkých sídlištích nevyskytují odpadní jámy normalizovaného tvaru a jednotného obsahu i orientace, přesto O. Chvojka a T. Šálková (2011, 121) hledali odpověď na otázku, zda jde o objekty z hlediska účelu primární či sekundární. Na základě zjištění, že devět z deseti žlabů z Březnice u Bechyně má jednotnou výplň, nasypanou buď v jednom okamžiku nebo ve velmi krátké době, že fragmenty artefaktů z různých vrstev žlabů tvoří skládanky/slepky, že i nestejný botanický obsah osmi žlabů z deseti je vnitřně sourodý, došli k věrohodnému názoru, že jde o primární objekty. Proto přejímají nyní populární názor (Bönisch 2005), že žlaby sloužily k ukládání spálených pozůstatků domů i s inventářem (stejnou interpretaci považují za smysluplnou i Thér – Prostředník 2009, 20). Motivy pro spálení domu (Paulík 1962, 44 sq. uvažoval o požárech náhodných, nepřátelských, hygienických a/nebo úklidově stavebnických), ale zejména následný „pohřeb“ spojený s úklidem spáleniště atd. zůstávají ovšem neznámé, a proto sotva zdůvodnitelné, takže zatím představují pouhou virtuální realitu, nepodloženou doklady reálné existence jevu, jakými jsou pro archeologii např. etnohistorická fakta.

Zdá se, že možnosti výkladu účelu zkoumaných žlabů, zúžené v duchu naší konzumní doby na ekonomické aspekty lidské existence (např. soubor statí na téma oheň v Živé archeologii 10/2009 obsahoval kromě dvou příspěvků o ohni ve vztahu k pohřbívání a článku o zoroastrijských ritech jen úvahy o utilitárních funkcích ohně), byly více méně vyčerpány. Z výše uvedeného přehledu interpretačních pokusů vyplývá, že se opírají buď o výklad praktického využití jedné z komponent znaků žlabovitých zahloubení (tkalcovská závaží, nezdar při výrobě keramiky, využití ohně pro přípravu potravy), nebo o novotvar, jímž je Bönischův recentní konstrukt „pohřbu domu“ (podobně jako nedávná módní pseudointerpretace typu „neolitického balíčku“). Žádná z dosavadních interpretací žlabů nepřináší vysvětlení prosté kontroverzí a pochybností, neboť jejich autoři vesměs upadli do pastí fragmentace jednoho z jevů dlouhého trvání tím, že redukovali interpretaci na časoprostorově příliš omezený soubor dat. (K nadvládě povrchnosti ovšem přispívá rovněž současný důraz na kvantitu výstupů v duchu podnikatelského přístupu k vědě.)

Žlabovitá zahloubení představují i svou kvantitou výskytu vyhraněnou, obsahem výjimečnou a geograficky omezenou, a proto nápadnou formu hmotného korelátu specifického chování. Dosud byly interpretovány především z hlediska deskripce terénních pozorování nových odkryvů, zatím bez výraznějšího úsilí o uchopení širších kontextů, ač snadno dostupných i v domácím písemnictví např. v syntetických dílech J. Bouzka (např. 1966; 2000) a V. Podborského (zvláště religionistické monografie 1994 a 2006, oba s odkazy na další relevantní literaturu jako např. Paulík 1962; 2003 a Dohnal 1988; 1989). Z literatury citované v publikacích žlabovitých zahloubení je zřejmé, že ve světě již rozvinutý obor archeologie náboženství (např. Laneri ed. 2015 s lit.) u nás zatím není přiměřeně reflektován.

ŽLABOVITÁ ZAHLOUBENÍ JAKO HMO TNÝ KORELÁT ZÁPALNÝCH/OHNIVÝCH OBĚTÍ

Současné interpretační potíže archeologie vyplývají a kvapně se zvětšují s příkrým růstem vzdálenosti mezi životní praxí příslušníků postindustriální (digitální) planetárně kompatibilní společnosti a tvůrci zaniklých lokálních předprůmyslových společností. Podstata potíží ovšem principiálně tkví v neúplnosti archeologických pozůstatků, hmotných pramenů statické, němé, hluché a víceméně barvoslepé povahy. Kromě kulturně specifického a časoprostorově variabilního chování pravěkých výrobců a spotřebitelů formovaly podobu archeologických pramenů postdepoziční procesy, biologický a chemický rozklad, přičemž intenzita působení všech jednotlivých složek lokálně kolísá v závislosti na přírodním prostředí. Uvedené okolnosti přispívají v naší současné literatuře k narůstání až dominanci deskripce situací a nálezů nad úsilím interpretačním. Hromadění empirických dat, popisy a sledování procentuální frekvence tvarů, typů a výzdoby artefaktů však samy o sobě nestačí k pochopení pramenů, ke zjištění jejich smyslu a funkce v rámci složitých, časově i kulturně odlehklých, zaniklých, takže přímo nedostupných sociálních struktur prostřednictvím torz jejich hmotné kultury. Současné digitální technologie sice významně ulehčují tvorby databází, seskupujících archeologická i přírodovědecká

Obr. 8. Praha-Běchovice, obj. H6. Slepek bazální části dutého svítle žlábkovaného sloupku z mazanice (rekonstruoval L. Hájek)

data do celků, umožňujících kombinací jejich výpovědí vyhledávání nerozporných závěrů, směřujících k výkladu archeologických dat, ale absenci nenalézaného neodstraňují. Jestliže jakkoli sofistikované manipulace s deskriptivními empirickými fakty smysluplné struktury poznání nevytvářejí, je nezbytné použít tradiční interpretační postupy, zejména široce založené časoprostorové srovnávací studium a zkoumání kulturních vzorců chování dlouhého trvání. Předpoklad věrohodných interpretací tvoří znalost dat a jejich souvislostí přesahující zájmový region i zkoumané období. K poznání archeologických pramenů vždy napomáhala také kritika pramenů spolu s kritikou stávajících interpretací (např. Vencl 1968; 1971), ale zejména reflexe nenalézaných, resp. přehlížených komponentů jevů a dějů uchovaných hmotnými korelátů pouze výjimečně (v neobvyklých nálezových prostředcích) nebo stopově, kdežto úplněji a srozumitelněji pouze v pramenech mimoarcheologických (např. Vencl 1979a,b; 1980; 1981; 1883a,b; 1984; 1985; 1994a,b,c; 2004; 2007; 2012; Němec 2002).

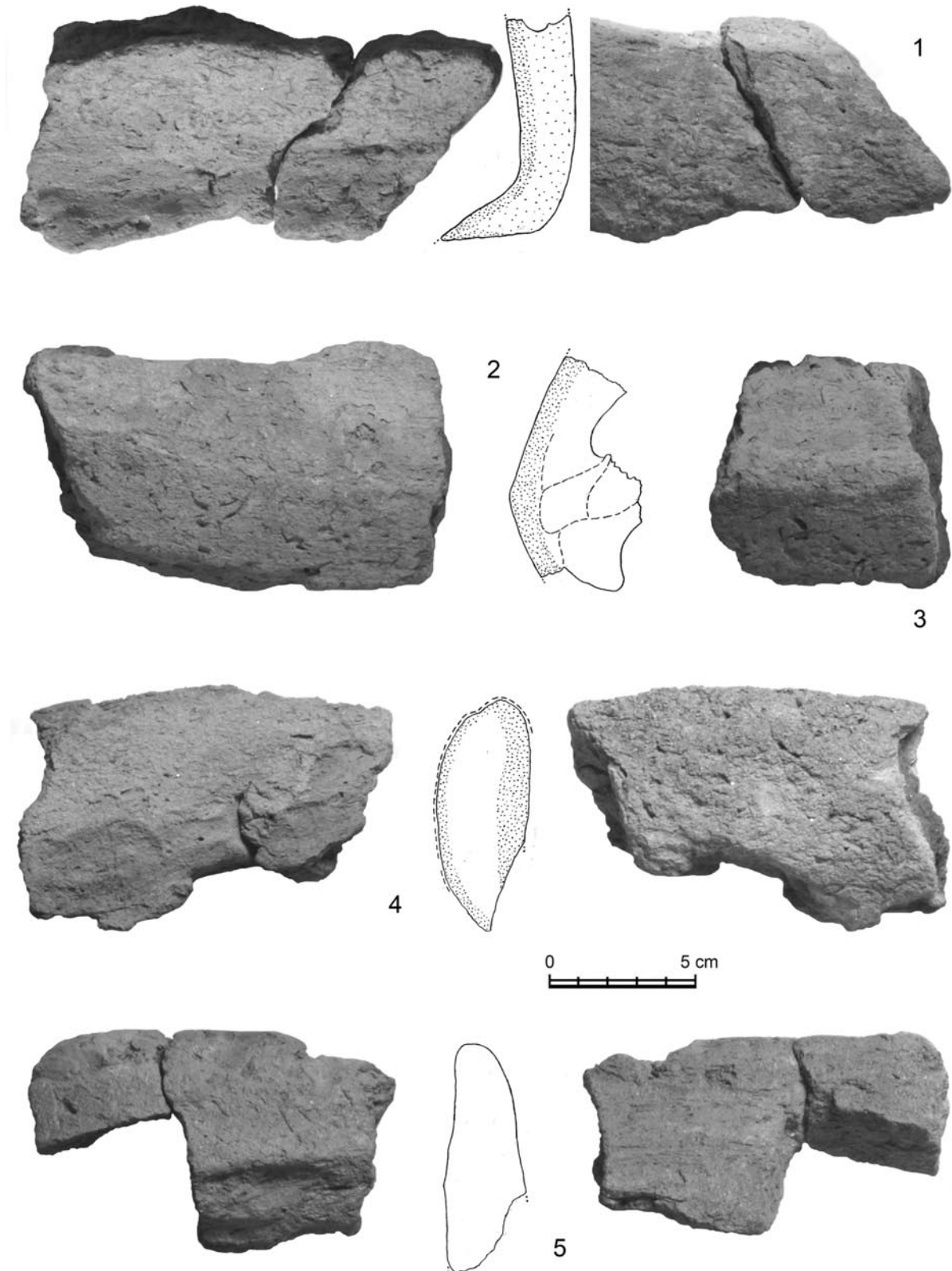
V případech zkoumání účelu žlabovitých zahloubení z mladší a pozdní doby bronzové spolu s ostatními pravěkými objekty podobného obsahu nápadně poznamenaného účinky intenzivního ohně soudím, že klíč k poznání představuje konstatování rozdílů v chápání pojmu ohně v minulosti a v současnosti. Z hlediska současné archeologie představuje oheň jednu z řady výrazných příčin redukce hmotných pramenů a zároveň odedávna nenahraditelný prostředek k přežití drsných klimatických výkyvů a k planetárnímu rozšíření lidstva, účinný nástroj ke zlepšení výživy i k rozvoji výrobních techno-

logií, zkrátka jde o prostředek sloužící plynule od počátků až do dnešního dne jako nepostradatelný nástroj i nebezpečná zbraň, ale také živel, hrozící nebezpečími z dopuštění přírodních sil (blesků, vulkánů, sucha) nebo z nedokonalostí lidského konání. Jakkoli nám tato definice může připadat jako přijatelná, domnívám se, že lidé předprůmyslových společností by ji zřejmě odmítli jako instrumentální, omezenou, zásadně neúplnou a kulturně specifickou. Od pravěku totiž doznal obsah pojmu „ohněň“ – podobně jako další pojmy – významné změny: dnes totiž někdejší posvátné (spirituální, „vertikální“) funkce a významy ohně připomínají už pouze reziduálně a pro většinu současné populace nesrozumitelně chrámová věčná světla a svíce na oltářních obětních stolech více či méně opuštěných chrámů.

Oporu pro předchozí tvrzení poskytují nejstarší písemnosti (časově paralelní s řadou období barského pravěku), z nichž vzhledem k duchovní příbuznosti s evropskou kulturní, resp. náboženskou tradicí lze pro rámcové přiblížení ducha minulých epoch použít knih Starého zákona, a to především pět knih Mojžíšových (Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri a Deuteronomium), které byly sepsány za babylonského zajetí Hebrejců v průběhu 6. stol. př. Kr. jako dodatečný zápis různých ústních tradic a příběhů, sahajících až k přelomu 3. a 2. tisíciletí př. Kr. Podle těchto pramenů pronikaly kočovné semitské kmeny postupně do dnešního Izraele z Mezopotámie nejspíše již od sklonku 3. tisíciletí př. Kr. O patriarchovi Abrahámovi tradice tvrdí, že se narodil kolem roku 1700 př. Kr. v mezopotámském městě Uru a v dospělosti veden božím příslibem putoval a přesídlil se svým kmenem do pozdějšího Izraele, kde se usadil v městě Hebron a jeho okolí (např. *Podborský 2006, 75 sq.*). Pokud akceptujeme datování Abrahámovy doby, pak se snad již od té doby v prostoru Palestiny utvářely a obtížně šířily zárodky prvotního monoteismu jako menšinového náboženství uprostřed vesměs polyteistických „pronárodů“, tj. původních obyvatel země. Během poloviny 2. tisíciletí př. Kr. vyhnal Hebrejce hlad za období neúrody do Egypta, kde v procesu úsilí o přežití přišli o všechn majetek až upadli asi na 300 let do otroctví. Hybatelem odchodu Izraelitů z egyptského otroctví se stal patriarcha Mojžíš. Útěk Izraelitů z egyptského otroctví býval vágně kladen do intervalu od nástupu 15. dynastie roku 1648 př. Kr. až do 19. dynastie v Egyptě r. 1208 př. Kr.; pro nápadnou podobnost Ódy na slunce (jejímž autorem byl Achnaton, farao 18. dynastie, neúspěšný monoteizující reformátor egyptského náboženství, vládnoucí kolem poloviny 14. stol. př. Kr.) se 104. žalmem spojují někteří Mojžíšovu dobu s obdobím Achnatonova panování (cf. *Assmann 2002, 256*); nověji se útěk z egyptského otroctví klade do druhé poloviny 13. stol. př. Kr. (cf. *Podborský 2006, 75 sq. s lit.*). Poměry v době od Mojžíšovy smrti kolem 1200 let př. Kr. popisuje kniha Jozue; období 1025–587 př. Kr. pak líčí knihy Královské Starého zákona.

Panuje obecná shoda v názoru, že všechny písemné zprávy o neliterárních společnostech podléhají deformacím úměrným schopnosti zpravodajů chápat myšlení a chování cizích společenství, přičemž pozornost pozorovatelů zpravidla nadměru poutaly nápadné a kulturně kontrastní jevy. Podobu a výběr informací výrazně ovlivňuje množství dalších různorodých faktorů jako účel písemných záznamů, ale i osobní náklonnosti, erudice a preference pisatelů. V biblických příbězích o počátcích židovského národa se bezpochyby uchovaly informace o myšlení a chování lidí mnoha předliterárních společností, třebaže kontaminované náhodnými i nedobrovolnými kontakty s civilizacemi starověku. (V případě Mojžíše byl podle biblické tradice původcem Pentateuchu Izraelec rodem, ale dvorskou výchovou vlastně kultivovaný Egyptan, jenž např. ustanovením Árona a jeho rodu ke kněžské službě ve svatyních a Léviho a jeho rodu jako služebníků a strážců u oltářů, a přesným určením jejich podílu z obětí k jejich obživě, stanovením desátek atd. v knize Numeri, 18, 1–32, prokázal detailní znalost organizace plně etablovaného egyptského kněžského stavu.)

Z textů příběhů Mojžíšových knih lze vybírat příklady faktů i chování z různých oblastí každodennosti, ale i z práva, náboženství, vojenství atd. Ve vztahu k problému interpretace pravěkých objektů s obsahem významně poznamenaným ohněm poutají ve starozákonních textech pozornost zejména zápalné čili ohnivé oběti, praktikované zjevně od nepaměti: již synové Adama a Evy, pastevec Ábel a zemědělec Kain, přinesli dar z plodů své práce, takže pastevec Ábel obětoval ze svých prvorozených ovcí a z jejich tuku, kdežto zemědělec Kain přinesl oběť nekrvavou: „*I shlédl Hospodin na Ábela a na jeho obětní dar, na Kaina však a na jeho dar neshlédl*“ (Genesis, 4:2–5). „*Po potopě vystavěl Noe Hospodinu oltář a vzal ze všech čistých zvířat i ze všeho čistého ptactva a zapálil na tom oltáři oběť zápalnou*“ (Genesis, 8:20). Hospodin vyzkoušel poslušnost Abrahama příkazem obětovat jeho jediného syna Izáka, kterého bohabojný Abraham poslušně přivedl na obětní místo, vybudoval tam oltář, vyrovnal přivezené dříví, svázal syna do kozelce a položil na oltář a teprve v okamžiku, kdy vztáhl ruku s obětním nožem k synovu hrdlu, Hospodin svůj příkaz odvolal (Genesis, 22:1–12). Patriarcha Jákob/Izrael obětoval krvavě i nekrvavě (Genesis, 31:54, 33:20, 35:7). Třetí kniha Mojžíšova (Leviticus, hlavně kapitoly 1 až 3) obsahuje podrobný obětní řád pro kněžstvo, vykonávající na nehasnoucích oltářních ohních krvavé oběti zápalné čili ohnivé, přídatné (obětní dary mouky, pražmy, nekvašeného pečiva, obrácené v dým ve směsi s ole-

Obr. 9. Praha-Běchovice, obj. H6. Výběr ze zlomků dílem mírně vypálené a dílem až do slinutí povrchu přepálené mazanice (snad z kupulovité konstrukce pece?). Husté tečkování řezů značí oranžovou intenzitu vypálení, řídké jen redukční tmavošedé vypálení; čárkovaná linie u č. 4 označuje slinutý povrch. Č. 1 snad zlomek základního pásu kupole; č. 2–3 zlomky nejasného umístění s hranou na vnější straně a zesílené zevnitř; č. 4 patrně zlomek okrouhlého vodorovného základového pásu; č. 5 slepek horizontálního pásu svislé stěny kupole pece, na jehož zaoblený horní okraj měl nasednout žlábek v dolním okraji výše navazujícího pásu (tento slepek byl po destrukci pece zřejmě vystaven účinkům povětrí, protože jeho povrch je po obou stranách prost stop po vrstvách omázávek zpevňujících konstrukci kupole)

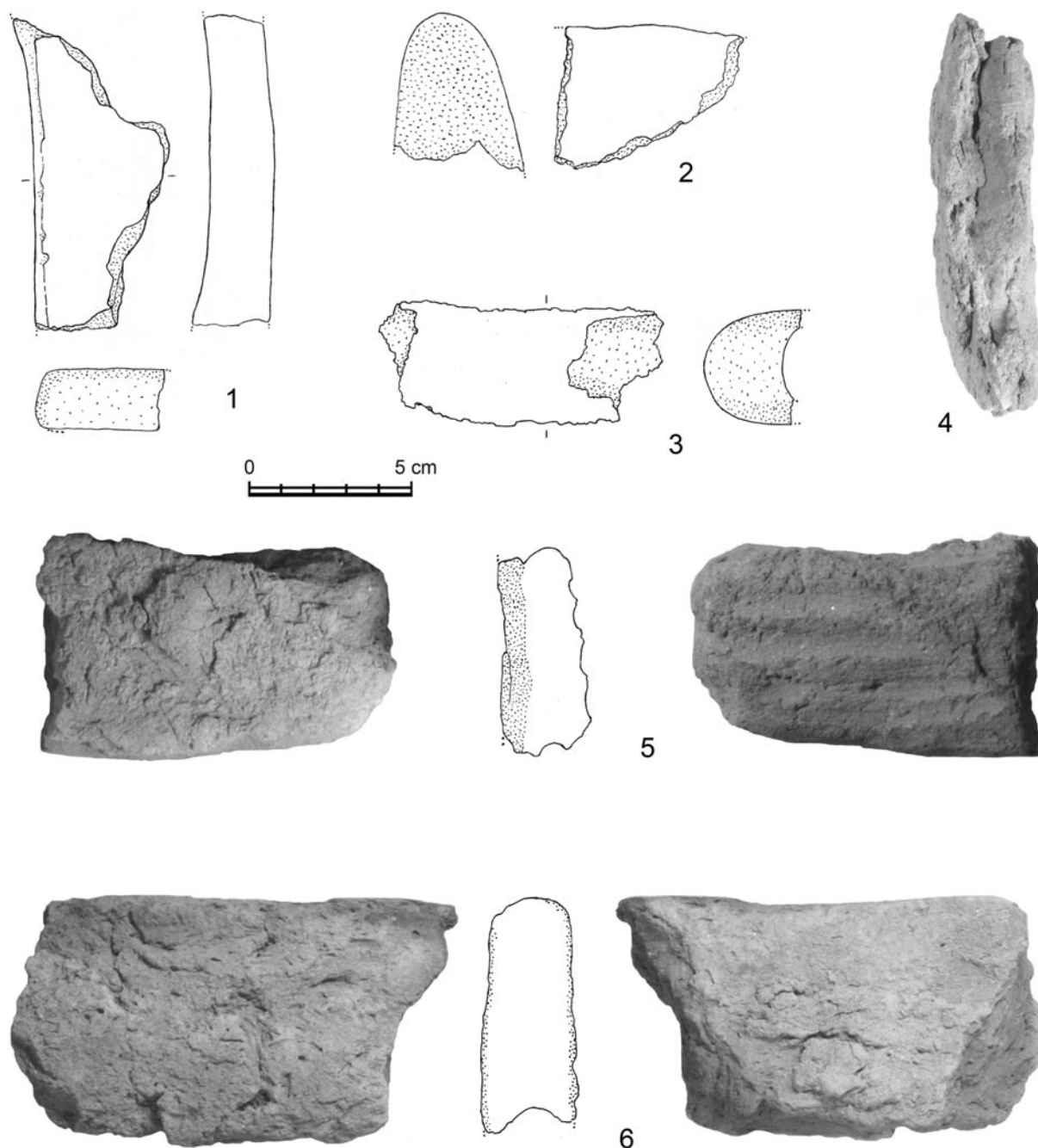
jem) i oběti pokojné (porážky dobytčat k obětním hodům, při nichž se obětovala jen krev zvířete a všechen tuk, spálený na ohni ze dříví). Posvátnost ohně názorně vyplývá i z faktu, že se Hospodin zjevil Mojžíšovi v podobě hořícího keře (Exodus, 3:1–4). Popisy zápalných obětí knihami Starého zákona postupují (např. Mojžíšův tchán připravil Hospodinu zápalnou oběť a obětní hod: Exodus, 18:12). Masové formy obětí na příkaz Hospodina představoval patrně i akt prokletí měst nepřátel, spojený s vypálením sídel a devastací fortifikací původních obyvatel dobývaných území, po čemž nenásledovalo vyloupení, ale pod trestem smrti upálením (např. Jozue, kap. 7) zničení všeho majetku poražených včetně cenností, dále pak zrušení místa spolu s vybitím všeho živého včetně zvířat. Až do 7. století př. Kr. existovala v Izraeli hluboká a široká jáma, žároviště Tófet s hromadami dříví k mučení a upalování lidských obětí z poražených nepřátel (2. kniha Královská, 23:5 a 8–10; Izajáš, 30:33). Od lidských obětí se v Izraeli upustilo až v 6. stol. př. Kr. (Jeremjáš, 19:6, 9).

Podle knih Starého zákona obětovali Izraelci na vyvýšených místech; prvotními obětišti byla ohniště, přemístěná později na oltáře (zachovávající zpočátku podobu ohnišť) pod širým nebem i ve svatyních. Hospodin (Jahve) zakázal Mojžíšovi, aby jej uctívali sochami z drahých kovů, ale přikázal, aby mu stavěli oltáře z hlíny a obětovali na nich oběti zápalné i pokojné ze svého bravu i skotu (Exodus, 20:22–24). Krví obětí býval postříkán oltář; tuk a rituálně určené části obětí se spalovaly na oltářích; použití a zacházení s ostatními částmi zvířat včetně odpadu určovaly rovněž rituální předpisy. Motivy obětních rituálů zahrnovaly různé prosby, díkůvzdání, smírné oběti za hříchy nebo provinění atd. Obětní chování Izraelců samozřejmě reprezentuje pouze jeden z kulturně specifických způsobů, neboť různé formy a varianty zápalných aj. obětí byly podle knih Bible i dalších starověkých písemných zpráv o barbarech značně rozšířeny (a to nejen ve Starém světě). Knihy Starého zákona zaznamenávají od počátků série vyhlazovacích válek v dobách po příchodu Izraelců do země zaslíbené, ale paralelně i zápasy příchozí monoteistické populace s polyteistickými národy původních obyvatel, s uctívači lokálních božstev i nebeských těles. Izraelci ovšem opakovaně svodům polyteismu podléhali (např. Soudců, 10:6: „Izraelci se dále dopouštěli toho, co je zlé v Hospodinových očích. Sloužili baalům a ašoretám i bohům aramejským a bohům sidónským, též bohům moábským a bohům Amónovců i bohům Pelištejců“; Druhá kniha Královská, 23:5: Izraelci v Judeji „pálili kadidlo Baalovi, slunci, měsíci, souhvězdím a veškerému nebeskému zástupu“). Pravověrní izraelští králové naopak důsledně likvidovali ohněm všechny místní posvátné kůly, zelené stromy, vyvraceli pamětní kameny, bůžky a modly, rozbíjeli sloupy a oltáře, ničili i celá posvátná návrší a tamní kněze, jasnovidce a vyvolavače duchů obětovali na ohních oltářů; pálili i kosti z hrobů, naopak jámy po pokácených sloupech plnili lidskými kostmi atd. (např. Druhá kniha Královská, kap. 23).

Knihy Starého zákona prostředkují formou vyprávění mimo jiné soubor informací o časoprostorově omezeném, takže specifickém výseku náboženských představ v oblasti Předního východu. V Evropě lze archeologicky sledovat doklady existence široce variabilních podob svatyní, oltářů, sakrálních staveb, kultovních míst, znázornění podob zvířat i lidí, výskytu kultovních předmětů a situací, kultovního využití ohně včetně zápalných obětí atd. víceméně souvisle a patrně již od neolitu (přehledně *Podborský 2006* s lit.). Prapůvodní spirituální stránku významu ohně dokládá i jeho role v pohřebním ritu (zatímco pro období paleolitu přesvědčivé doklady scházejí, od mezolitu – cf. *Vencel ed. 2013*, 142 s lit. – představují pohřby žehem alternativu, i když archeologicky obtížněji postižitelnou, která ponejprv dominuje právě až v době popelnicových polí atd.). Zbožnění ohně (pyrolatrie) nebylo vlastní jen Indoevropanům. Na evropské půdě lze díky písemným a ikonografickým pramenům sledovat kultovní uplatnění ohně podrobně u Řeků (např. *Bouzek – Ondřejová 1989*, 163 sq.) a u kmenů v Itálii až po Římany, omezeně ještě u dalších etnik v dosahu antického písemnictví. Archeologické stopy obětních praktik barbarů však jsou naproti tomu značně redukovány (např. pro Germány cf. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 3, 1978, 402–404, a 22, 2003, 107–127, pro Slované *Niederle 1911*, 248–256, *Eisner ed. 1953*, 307–311; *Váňa 1990*, 159–164, vyobrazil rekonstrukce slovanských obětišť, obklopených ohništi).

Žlabovitá zahloubení ze západních a jižních Čech i z okolí představují z hlediska současného stavu poznání polyteistického náboženství doby bronzové s dominancí kultu Slunce (*Podborský 2006*, 224 sq.) vyhraněnou regionální formu kultovních jam. Jejich obsahem blízké, tvarem ale značně variabilní protějšky se u nás vyvinuly z mohylových tradic, pramenících ovšem v dobách předchozích (viz *Dohnal 1988*, 182; cf. *Podborský 2006*, 135 sq. s lit.). V. Dohnal u nás jako první a dosud jediný spojoval určité mladobronzové nálezy s přinášením zápalných obětí; snad proto, že používal neustálenou terminologii, nedošel bohužel jeho objev obecného uznání, ač výslovně napsal, že tradice zápalných obětí se v Karpatské kotlině projevuje spalováním agrárních produktů na mazanicových pánvovitých prohlubních (resp. na iniciálních formách oltářů) již od neolitu a eneolitu.

Předchozí Dohnalovo tvrzení mohlo, resp. mělo mezi specialisty vyvolat otázku, zda obřady spojené se žlabovitými objekty se v Čechách objevily zvenčí jako novum, nebo zda při známé kontinuitě

Obr. 10. Praha-Běchovice, obj. H6. Výběr ze zlomků mazanice téhož charakteru (pouze z jedné a téže konstrukce?): č. 1 nepřepálený zloмок okraje otvoru v plášti pece?; č. 2–3 ukázky z několika zlomků okrajů nabobtnalé následkem intenzivního přepálení; č. 4 zloмок pláště pece shora vykazuje charakteristické mírné podélné zakřivení, zaoblení horního okraje podélného pásu konstrukce se zřetelně z vnějšku přimazanou zpevňující vrstvou oranžově vypálené mazanice; č. 5 patrně zloмок vodorovného základu okrouhlé konstrukce kupole pece vykazuje zevnitř, resp. zprava vodorovné přihlazování prsty; č. 6 zloмок vodorovného pásu stěny kupole pece s horním okrajem zaobleným a dolním okrajem žlábkovitě prohloubeným pro připojení ke spodnímu pásu

místního vývoje od střední doby bronzové jde o pouze o variantu chování v Čechách již dříve praktikovaného. V nejnovějším – a pohříchu ryze deskriptivním – přehledu české střední doby bronzové sice E. Čujanová (in Jiráň ed. 2008, 125 sq. s lit.) nálezy jam se silně přepálenou keramikou evidovala (Poděbrady, Kněžves, Čáslav, Praha-Miškovice), ale jejich povrchním přiřazením k obsahově nesourodé archeologické kategorii „depoty“ obešla pokus o jejich specifickou interpretaci. Naproti tomu bez jediného věcného argumentu odmítla důkladné a přesně argumentované vyhodnocení nálezu z Prahy-Miš-

kovic z období Br C (*Lutovský – Smejtek a kol. 2005*, 405 sq. s lit.) jako spekulaci, ač skladbou pozůstatků (přes 40 nikoli v keramické peci silně přepálených nádob, pláty mazanice, zlomky plastických žeber z výzdoby oltářů?, nečetné zlomky opálených kostí domácích i divokých zvířat, vše po obřadu rituálně uloženo) představuje patrně jeden z nejstarších dobře dochovaných dokladů rituálu zápalných obětí v Čechách. Zmíněný typ nálezů ze střední doby bronzové proto nesporně zasluhuje důkladnou revizi.

Jednu z forem protějšků žlabovitých zahloubení představují na Moravě starolužické jámy z Holešova, okr. Kroměříž, a z Unčovic, okr. Olomouc (*Dohmal 1988; 1989*), které měly vypálené stěny a ve výplni superpozice uhlíkovitých vrstev, oddělených sterilními polohami, takže zjevně opakovaně sloužily jako žárová obětiště. Obsahovaly převážně přepálenou keramiku, výrobky z tvarované mazanice, spálené kosti, rituální zoomorfní nebo antropomorfní keramiku, kamenná drtidla atd. V. Podborský (2006, 247 sq.) k nim shromáždil ze středního Podunají mnoho příkladů rituálních situací v podobě jam, ale i oltářů a obětních desek modelovaných z mazanice, svatyní nebo kultovních okrsků s nálezy spálených zvířecích i lidských kostí nebo obilí, antropomorfní a zoomorfní keramiky, „prázdných“ picích souprav, interpretovaných občas jako keramické depoty atd. Různorodé pozůstatky dokládají dobový vzrůst religiosity, jejíž významnými komponenty byl kult slunce a – podle mého soudu – zřejmě i ohně jakožto druhotného dárce světla a prostředníka kontaktů se zásvětím.

Knihy Starého zákona přinášejí bez ohledu na mimoevropský původ (odlišný názor cf. *Podborský 2006*, 224) nesporně řadu podnětů k obecným interpretačním úvahám, neboť dokládají jevy v archeologických pramenech obsažené jen skrytě a přehlédnutelně (např. stavby nadzemních hliněných oltářů se mohly archeologicky dochovat jen jako přemístěné destrukce vypálených ploch nebo pláty mazanice, kdežto konstrukce oltářů z neopracovaného kamene by se mohly projevit nejspíš jen přehlédnutelným lokálním přepálením relokovaných kusů kamene; použití zvířecího tuku a případně i oleje jako paliva při zápalné oběti nezanechává sice makroskopické stopy, třebaže právě tento faktor mohl přispívat ke zvyšování žáru ohně přes 500 °C, kdy se bortí i masivní zásobnice, praská jejich povrch a získává sklovitý i pórézní vzhled). Posvátná obětiště a místa se – a nejen – u Izraelců nacházela často na návrších (občas i uměle navršených); podobně mnohá žlabovitá zahloubení leží v exponovaných polohách (jako v Březnici u Bechyně), některé však v závětrí svahu (např. Topělec), což však mohly způsobit i přechodné okolnosti (jako např. vítr, hrozící v průběhu obřadu rozšířením požáru mimo obětiště).

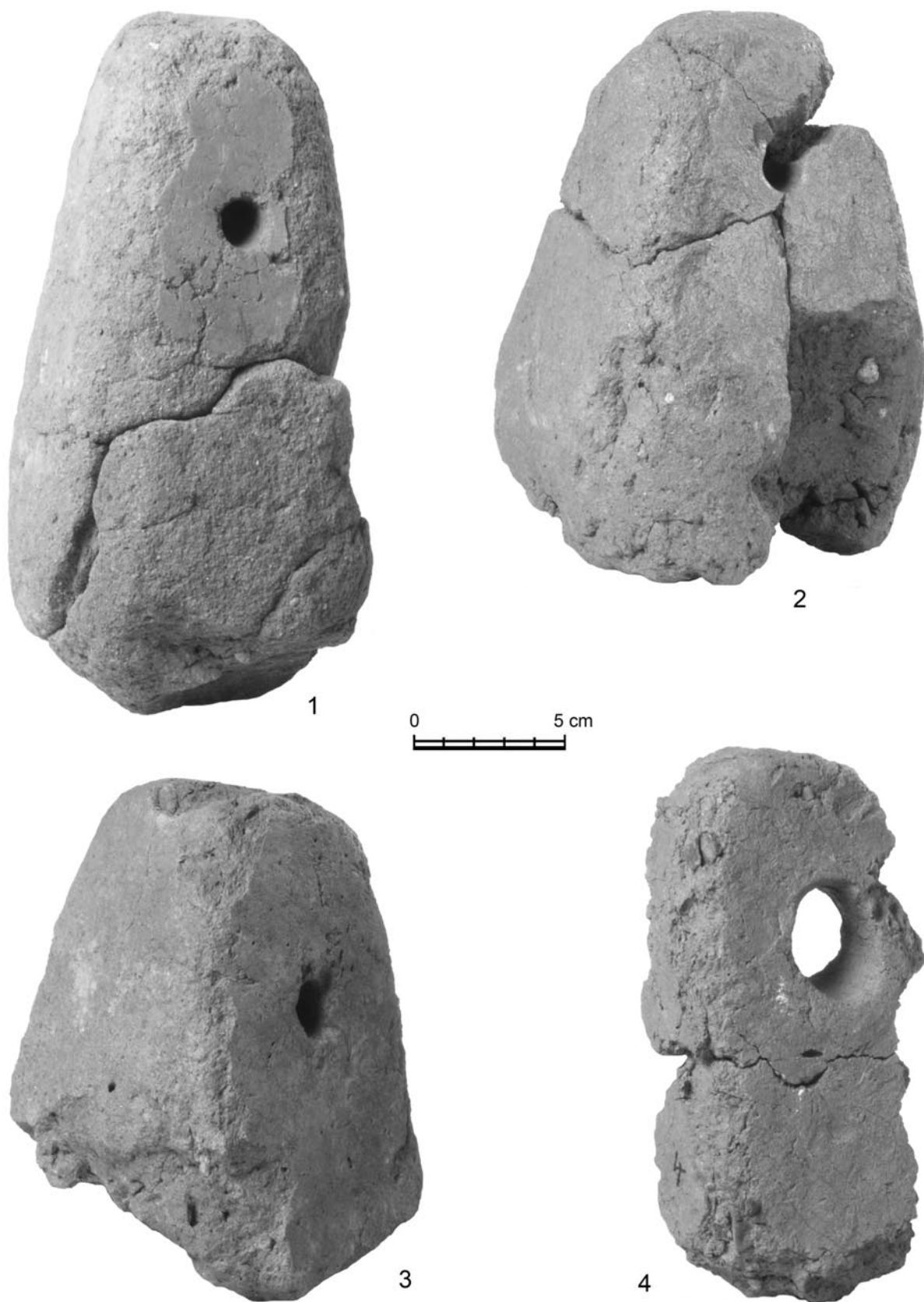
Obětiště na exponovaných místech ohrožovala větrná eroze, splachy i gravitační síly; lze si proto představit, že snaha o uchování posvátných pozůstatků zápalných obětí mohla vést ke kopání žlabů rituálního tvaru i orientace, do nichž byly pozůstatky obětí shrnuty, případně k nim přidány další obětiny (nádoby s nápoji?). Lze se domnívat, že zához žlabů mohl vytvářet nadzemní liniové útvary, jenž lidem i nadzemským silám připomínal oběť a navíc možná usnadňoval navázání žlabů pro následné obřady, což mohlo vést ke vzniku řad. Postdepoziční zánik svrchních (včetně nadzemních násypů?) částí žlabů jejich obsah ochuzoval, ale hluboká eroze nebo orba mohla navíc dlouhý žlab nestejně hloubky zničit nebo sekundárně rozdělit na zdánlivě samostatné objekty (cf. *Plzeň-Bručná*, obj. 53: *Zelenka 2011*, 23).

Variabilita obsahu žlabovitých zahloubení závisela primárně na skladbě obětí (snad už od časů Ábela a Kaina, ale jistě od dob Mojžíšových měl každý Izraelec dokonce třikrát v roce předstoupit před tvář Hospodina a přinést v oběť to, co může, a to v množství podle jeho požehnání: *Numeri*, 16:16–17), sekundárně pak na míře postdepozičního dochování.

Vzhledem k dosavadnímu chybění lidských pozůstatků v obsahu žlabovitých zahloubení z mladší a pozdní doby bronzové lze soudit, že se jejich funkce mohla vztahovat k periodickým slavnostem kultu plodnosti přírodních sil (obětní kalendář Izraelců ustanovil nebo spíše jen ustálil Mojžíš na sklonku svého života: vedle novoročních obětí šlo o slavnost k začátku žní atd.: cf. *Numeri*, 28:11 a 26, 29:1), vztahujícím se např. k prosbám a následně k díkům za úrodu, což jsem v reziduální formě ještě zažil jako ministrant přede žněmi 1946 a 1947 při venkovských náboženských procesích a poutích. V období, kdy vesničané už neměli možnost na zrající úrodu nijak aktivně působit, trápily je obavy z krupobití a jiné nepřízně živlů během zrání i sklizně obilí, a proto prosili o ochranu úrody modlitbami, pobožnostmi. Ostatně i ohně při pálení čarodějnic a děkovné slavnosti, dochované do současnosti v karikaturní podobě dožínek, představují bezpochyby rudimenty archaických obřadů v rámci tradičního zemědělského roku.

S přihlédnutím k opakovanému výskytu zuhelnatělého obilí ve výplních kultovních jam ve středním Podunají (např. *Podborský 2006*, 247–249 s lit.) by bylo vhodné testovat agrární charakter česko-bavorských žlabovitých zahloubení důsledným proplavováním jejich spáleništních poloh.

Vyjdeme-li při myšlenkovém pokusu o interpretaci zmíněné archeologické kategorie žlabovitých objektů s hojným výskytem silně přepálených předmětů z existence ohně jako dominantního společ-

Obr. 11. Praha-Běchovice. Ukázky jehlancovitých závaží: č. 1 z obj. H4, č. 2–4 z obj. H6

ného rysu, pak si lze představit velkou hranici na volném prostranství. Kromě dřeva jako hlavního paliva mohly hranice obsahovat jako obětiny rovněž artefakty z různých organických materiálů (proutí, kůry, lýčí, loubků, slámy), potraviny včetně tuku v nádobách i mimo ně, snopy obilí, ale také oděvy, tkaniny a jehlanovitá závaží, výrobky z kůže a kožešin, obřadní předměty, z nichž ty hliněné často představují hlavní hmotný příznak kultovního kontextu nálezu atd. Je třeba připomenout, že v tradičních agrárních společnostech – u nás na venkově ještě do poloviny 20. století – se jídlo a oděv považovaly nejen za dílo lidských rukou, ale i za Boží dary, zasluhující úctu jako prostředky fyzického přežití, takže nespotebovat je beze zbytků nebylo pouhou pošetilostí, ale přímo hříchem. Kolem pravěkých obětních hranic tak členové shromážděné komunity názorně sledovali, jak jejich cenné dary, plodiny i plody jejich práce, jichž se zřekli, fyzicky mizí v mocných plamenech a ztrácejí se v dýmu stoupajícím k nebi, což v myslích účastníků obřadu mohlo navozovat představu vlídného přijetí oběti, a proto příslib a naději na budoucí přízeň nadzemských sil.

Pokud přijmeme předchozí výklad, pak periodické opakování obětí vysvětluje vícenásobný výskyt žlabů na jedné lokalitě (v Březnici u Bechyně, v Künzingu a Neufahrn), aniž by to vylučovalo jejich kultovní funkci. Výskyt žlabů v jedné linii za sebou by mohl naznačovat navazování na oběti z předchozích let (což snad ulehčovala viditelnost starších žlabů nadzemními částmi zásypu?). Počet žlabů na jedné lokalitě by mohl svědčit o delší přítomnosti jedné komunity, pokud ovšem neobětovaly menší jednotky společenství samostatně. Převládající jednotná orientace S–J může znamenat, že se oběti konaly v době, kdy se nebeská tělesa nacházela opět v totožné poloze; důvody sledování pohybu nebeských těles mohly nejspíš souviset s určováním svátků (cf. Šteffl – Hejtman 2015 s lit.) a návazně možná s dodržováním agrotechnických lhůt. Mírné výchylky orientace žlabů pouze k SV–JZ lze sotva považovat za náhodné nebo způsobené nepřesností terénních měření, protože pak by se nejspíše projevovaly odchylkami všemi směry. Podle laskavého sdělení astronoma Jiřího Grygara odpovídají tyto odchylky zřejmě dráze pohybu zemské osy, vychylované působením gravitace Slunce, Měsíce a ostatních planet (jde o vliv precese rotace zemské osy, projevující se např. odchylkami v orientaci egyptských pyramid). Pokud by se tedy dařilo měřit orientace žlabovitých zahloubení s přesností ca na 1 stupeň, umožnilo by to do jisté míry ověřit jejich absolutní datování.

Kontroverzně působí opakovaně zjišťovaný výskyt žlabovitých zahloubení uvnitř domů nebo v jejich blízkosti v SRN (*Chvojka – Šálková 2011*, 119 s lit.): nejde-li o tvarově blízké, ale funkčně odlišné žlaby, pak by stejně jako v případě výkladu kúlových jam ve žlabech mělo jít spíše o palimpsesty nesusoučasných jevů (cf. *Vencl 1968* s lit.): vysoký žár obětních hranic totiž absolutně vylučuje jejich existenci uvnitř soudobých staveb i v jejich blízkosti.

Neshledávám žádné okolnosti, které by s výkladem souvislosti žlabovitých zahloubení s obřady typu zápalných obětí kolidovaly, třebaže pro některé skutečnosti zbývá zdůvodněné vysvětlení ještě diskutovat. Vysvětlení části faktů však zřejmě zůstane neprokazatelné jako např. masivní nebo plošný výskyt neopracovaného kamení v některých žlabech; ač neznáme mocnost, skladbu a tvar postdepozicičně zničeného nadloží žlabů, lze vyslovit třeba domněnku, že by mohlo jít o stopy úmyslu uchránit pozůstatky zápalných obětí před porušením nebo zapomenutím. Lze však rovněž spekulovat, sotva však prokázat, že by mohlo jít o rozmetané oltáře: podle příkazu Hospodinova Mojžíšovi mohli Hebrejci stavět oltáře i z kamene (Exodus, 20:25: „*Jestliže mi budeš dělat oltář z kamenu, neotesávej je; kdybys je opracoval dlátem, znesvětil bys je.*“).

Potvrdí-li se obecný výskyt absence stop propálení podloží žlabů, které prokázal A. Majer měřením magnetické susceptibility v Březnici u Bechyně (*Chvojka – Šálková 1911*, 119), pak by nezvykle jednotný a orientovaný žlabovitý tvar jam mohl vzniknout v důsledku nedoložené rituální normy, vedoucí ke shrnování posvátných pozůstatků zápalných obětí z plochy žárovišť, aby se uchovaly nebo ochránily před znesvěcením. Oltáře nebo žároviště se mohla nejspíše nacházet v blízkosti žlabů, jenže na povrchu nebo nad ním, takže potvrzení jejich existence nálezem se jeví jako málo pravděpodobné.

Pro kultovní výklad žlabovitých zahloubení svědčí rámcové shody jejich formy i obsahu; jednotlivé položky se sice nevyskytují vždy v úplnosti (místa i pro postdepoziciční poškození: např. *Zelenka 2011*, 23, obj. 53), ale dominantním spojujícím jevem se jeví stopy působení ohně (uhlíky, občas spálené kusy dřeva nebo kostí, hojnost přepálením znehodnocené keramiky, u níž by archeomagnetická měření měla ověřit, že jde o sekundární vypálení), výskyt nestandardních a každodennosti funkčně vzdálených artefaktů z vypálené hlíny (jako fragment sloupku z obj. H6 v Běchovicích, zlomek měsíčkovitého podstavce v Nynicích, tvarově neobvyklé a funkčně neurčené artefakty z obj. 4A a 4B v Malesicích, mezikruží z Plzně–Bručného), výskyt celých nebo na dno žlabů postavených nádob jako v Topělci, Přehýšově nebo Malesicích, které byly do žlabů vkládány sotva prázdné; i v případě strojově odkrytého a svrchu poškozeného objektu H6 z Běchovic předpokládám, že úplné a téměř úplné – nyní splepené – picí ná-

doby byly rozmačkány hroučící se hořící hranicí, takže do objektu byly nejspíše vloženy vcelku, a proto pravděpodobně i plně.

Obsah žlabů se nesporně odlišuje od obsahu sídlištních objektů (neboť jen vzácně obsahují konzumní nebo výrobní odpad, fragmenty stavební mazanice jako v Křimicích, Nynicích a Malesicích); rovněž není pravděpodobné, že by obsah zmíněných žlabů mohl vzniknout planýrkou náhodně zaniklých objektů. Nicméně nelze vyloučit, že i do obsahu žlabů mohly postepozičními procesy nebo během strojového odklizu ornice proniknout cizorodé intruze, a to zejména v případě polykulturních lokalit.

ZÁVĚR

1. Bohaté, ale převážně zničené a jen zčásti publikované polykulturní pravěké až středověké prameny z ostrohu terasy mezi Rokytkou a Říčanským potokem (Beneš – Vencl 1969; Vencl 1970; 1972; 1973; Vencl – Hrdlička 1976; Zadák – Vencl 1973; Venclová 1975; Vencl – Venclová – Zadák 1976; Zadák – Vencl – Venclová 2006) v rozpětí od ojedinělých a kulturně nespecifických stop přítomnosti předneolitických a neolitických kultur, se během eneolitu projevovaly pozůstatky nepříliš intenzivního osídlování, ale i pohřby KNP a řivnáčské kultury. Osídlení zesílilo během doby bronzové podle hojnějšího výskytu objektů kultur únětické, věteřovské, mohylové, knovízské a štítarské, ale méně častými doklady pohřbívání. Dosavadní absence publikovaného zpracování mladobronzových, bylanských a pozdně halštatských nálezů z pískovny zkrsluje představu o intenzitě jejich zastoupení; podle prostorového výskytu artefaktů knovízského a štítarského období v pískovně a okolí zaujímal osídlení té doby patrně největší plochu, neboť bylo dosud zaznamenáno na nejméně 5 ha (max. 325 × 150–200 m). Těžiště laténského osídlení na katastru leželo mimo pískovnu západněji a severněji (Venclová a kol. 2008) a nálezy z doby římské z pískovny představují jen marginální výskyt vzhledem k blízkému osídlení na k. ú. Dubeč (Vencl – Venclová – Zadák 1976). Přítomnost Slovanů na ploše pískovny dokládá osada z období pražského typu (Vencl 1973) a rovněž pohřebiště ze střední doby hradištní (Vencl – Hrdlička 1976).

Soubor výše citovaných publikací, dokládající překvapivě efektivní, ač převážně amatérskou a s minimem nákladů realizovanou záchrannou činnost v Běchovicích a přilehlém okolí během poslední třetiny 20. století, zůstává trvalým svědectvím po archeologickém potenciálu do té doby téměř nesledované a dnes už značně zastavěné východní periferie Prahy.

Obecně platí, že úspěšnost záchrany ničených lokalit mimořádné hodnoty limitují dobové podmínky: v případě běchovické pískovny scházela především institucionální vůle a vzhledem k tehdejší přezaměstnanosti nebyly k dispozici volné pracovní síly stejně jako finance pro jejich najímání. Výsledek záchranných akcí ovšem ovlivňují časové možnosti i osobní volní a odborné predisposice vykonavatelů: např. profesní orientace S. Vencla sice zaručuje objektivitu v případě zjištění slabého výskytu předneolitických a neolitických pramenů v regionu, naproti tomu jeho iracionální náklonnost k pozůstatkům po starších fázích slovanského osídlení způsobila, že tyto pozůstatky byly zachraňovány s relativně vyšším nasazením, a to např. na úkor pramenů z mladší a pozdní doby bronzové. Amatérskému nadšení J. Zadáka pro iniciativní vyhledávání artefaktů a situací, a to kdekoli, vdčíme za objev většiny nálezů v regionu, včetně zbytků po mělce uložených řivnáčských pohřbech, které při velkoplošných profesionálních odkryvech mizejí strojovým odklizem ornice včetně podorničí a následným začišťováním na úroveň snadno čitelného podloží zpravidla beze stopy. (Na okraj: mezi objevem žárových pohřebišť lineární kultury v holandském Elsloo a v ČR uběhly desítky let a v Čechách známe dosud pouze ojedinělé pohřby.) Sběratelsky i badatelsky orientovaný postoj zkušeného praktika L. Hájka vedl již při jeho prvé a vlastně náhodné návštěvě běchovické pískovny k objevu do té doby přehlížených unikátních artefaktů a konstrukcí z vypálené hlíny. Zkrátka soubory informací vznikající i dlouhodobou záchrannou činností zřejmě nemusejí vždy přinášet vyčerpávající výběr vzorků zanikajících pramenů.

2. Jádrem sdělení tohoto příspěvku spočívá v návrhu interpretace objektu H6 z Prahy-Běchovic jako jednoho z dokladů existence pravěkých zápalných obětí během středoevropské doby bronzové. Předkládaná interpretace žlabovitých objektů z jihozápadních Čech a okolí se stopami intenzivního působení ohně z mladší a pozdní doby bronzové se teprve stane předmětem kritiky a diskusí specialistů. Dosavadní výklady – podle názoru autora – převážně podléhají tendencím promítat do interpretací pravěku dnešní kulturně specifické, utilitární, neboť na ekonomiku redukované (ateistické) chápání světa, obohacené prvky elektronické virtuální reality (jako konstrukce rituálních „pohřbů obydlí“ bez reálné etnohistoricky podložené existence). Nová interpretace obsahu žlabů jako varianty pozůstatků zápalných obětí je s archeologickými prameny v souladu a navíc připouští, že jde o rituální chování, praktikované v Čechách nejméně od střední doby bronzové (Lutovský – Smejtek a kol. 2005, 405–406).

I tento případ potvrzuje názor, že postdepozicičními procesy významně redukované hmotné pozůstatky nelze uspokojivě pochopit bez přihlídnutí k dějům a jevům, které buď neprodukují nebo téměř nezanechávají dostatečně nápadné a specifické materiální koreláty, jejichž historickou existenci však jednoznačně dokládají písemné zprávy, ikonografické, lingvistické aj. prameny.

Předkládaná interpretace žlabovitých zahloubení s obsahem výrazně postiženým ohněm z období mladší a pozdní doby bronzové se opírá především o přesvědčivě historicky doloženou a nejen ve Starém světě dlouhodobě rozšířenou praxi zápalných obětí, dokládající víru v nadpozemské síly. Použité citáty z knih Starého zákona ilustrují pouze jednu z rejstříku časoprostorově a kulturně specifických forem realizace tohoto typu chování, které nelze zobecňovat, natož mechanicky a vcelku přenášet do barbarské Evropy, vzdálené vlivů vyspělých civilizací s etablovanými kněžskými aj. vrstvami, jakými byl pro Izrael Egypt a Mezopotámie. Starověké texty však umožňují zjištění některých materiálně nedochovávaných nebo dosud jen přehlížených jevů a chování, což usnadňuje dohledávání přehlížených materiálních faktů a objevování souvislostí mezi dochovanými fragmenty dějů, resp. připouští testování hypotéz.

Nový výklad funkce středoevropských žlabovitých zahloubení z mladší a pozdní doby bronzové, z kulturních společenství, která oheň užívala jako prostředek k přechodu zemřelých na onen svět, souzní s představou, že oheň sloužil rovněž jako rituální prostředek ke kontaktu se silami mimo dosah člověka. Povaha zápalné oběti připouští primární variabilitu obsahu žlabů (podle knihy Numeri, 16:16–17, měl každý muž v Izraeli obětovat alespoň třikrát v roce desátek z toho, co produkuje: např. textilní výrobou se stále nezabývali všichni), sekundární variabilitu způsobovala zejména nestejněměrná lokální intenzita postdepozicičních procesů. Absence lidských pozůstatků v obsahu žlabů činí pravděpodobným, že obětními motivy byly nejspíše prosby nebo poděkování, a to zejména ve vztahu k úrodě u zemědělců a k plodnosti zvířat u pastevců, tedy faktory, zajišťující přežití populace. Výskyt více žlabů (včetně těch návazných v jedné linii) na jedné lokalitě může dokládat periodicitu obětních rituálů, která odpovídá jejich kultovní funkci. Žlabovitá zahloubení ze sklonku doby bronzové zřejmě v českém pravěku nepředstavují novum, ale jen specifickou variantu zápalných obětí, praktikovaných nejméně od střední doby bronzové.

Lokality s hromadným výskytem žlabů s obsahem silně zasaženým ohněm (jako Březnice u Bechyně, Künzing, Neufahrn) zjevně představují jednu z forem dosud nevydělené kategorie archeologických lokalit, totiž posvátných kultovních míst, obětíšť. Z průběhu pravěku pochází – ač značně různorodý a ochuzený – sled hmotnými koreláty doložených představ náboženského charakteru (např. *Podborský 2006* s lit.). Představují-li náboženské systémy kulturní a sociální jevy doprovázející – podle etnohistorických pramenů – vznik a vývoj všech lidských společenství (cf. *Kandert 2010* s lit.), pak to bude třeba při výkladu archeologických pramenů reflektovat a bezděčně nepodléhat nyní dominujícímu aktualistickému zplošňování lidské existence na pouhý ekonomický rozměr.

EXKURS: POJEM MAZANICE

Některé složky hmotných pramenů trpí dosud relativně menší pozorností: pro velký objem odolného odpadu se těší tradiční, ale z hlediska poznání až nepřiměřené pozornosti kuchyňská keramika, a to i ve srovnání se soudobými nádobami z organických hmot, neméně četnými a potřebnými podle svědectví etnohistorických i lingvistických pramenů soudě (např. *Vencl 1979a; Němec 1983*), podobně v oblasti odívání díky odolnosti přeslenů a tkalcovských závaží přitahuje více pozornosti textilní výroba na úkor zpracování kůže – probíhající nezřídka mimo sídliště a bez použití nápadných specifických nástrojů – a podomácké výroby oděvů z kůže a kožešin, dochovávaných vzácně, neboť jen v extrémních podmínkách (např. *Vencl 2012* s lit.; *Ohlidalová – Tisucká 2011*), což patrně deformuje představy o jejich původní frekvenci výskytu.

K povrchně a nesoustavně vytěžovaným složkám hmotných pramenů náleží mazanice. Uvedený pojem se v archeologii nezřídka užívá bez specifikace jako nadřazená kategorie pro všechny přepálené hmoty, vznikající hnětením hlíny s vodou, třebaže se odlišují ostřivem, vypálením, tvarováním i funkcí. Užítá definice vylučuje z daného kontextu jednak sušené cihly, jednak vypálenou zeminu stěn zahloubených topenišť pecí nebo žárovišť. Kriteria pro rozlišení jednotlivých kategorií podle skladby hmoty a intenzity vypálení vzniknou teprve na základě exaktních analýz, takže následující pokus o členění podle formy a funkce má pouze povahu empirického provisoria.

(1) Základní, resp. nejrozšířenější a relativně nejlépe dokumentovanou skupinu představují všechny formy stavební mazanice s příměsí organickými i anorganickými, užívané od neolitu až do no-

vověku (např. *Schmidgen-Hager* 1992, 220, Abb. 27; *Lüning* 1981, 34 sq., Taf. 19–20; *Vencl* 1991; *Waldhauer et al.* 1993, 212 sq.; *Vařeka* 1992 a 1995; *Đuriš* 2015). Pocházejí z konstrukcí staveb kombinujících dřevěné štípané, tesané, proutěné i kulatinové prvky doplněné a nebo utěsněné hlínou z jedné nebo z obou stran. (Již *Schaffer* 1993, 61, poukázal na potřebu získání elementárních dat o vzniku stavební mazanice; jeho experimenty ukázaly, že požárem se vypálí údajně pouze 1–3 % výmazu stěn; archeomagnetickým měřením prokázal na stavební mazanici z jihoitalského neolitu, že její značná část vykazuje podle vektorů remanentního magnetismu stopy vícenásobného vypálení, přičemž lze odlišit, zda šlo o vypalování stěn vcelku nebo již jejich destruovaných částí; cf. *Thér – Proštrředník* 2009 s lit. k pokusům.)

(2) Výraznou skupinu hliněných konstrukcí představují pyrotechnologická zařízení všeho druhu, u nichž se zpravidla jednoznačněji až úplně dochovávají části zahluobené do podloží, ať šlo o pece keramické (vzácně pro dobu bronzovou: *Jiráň ed.* 2008, 175; cf. *Thér – Mangel* 2011), hutnické (např. pro dobu laténskou in *Venclová ed.* 2008, 59 sq. a 66 sq., i římskou in *Salač ed.* 2008, 175) nebo vápenické (*Thér et al.* 2010 a *Thér – Maršálek* 2011), případně i obětní (*Dohnal* 1988; 1989). Jejich troskovitě dochované nadzemní části obvykle připouštějí jen nejisté variantní rekonstrukce.

(3) Jehlancovité, vzácněji kuželovité podstavce (*Hrala* 1973, 75), resp. závaží s horizontálním otvorem kolísavého průměru v horní části se běžně považují za tkalcovská závaží, ač podle nálezových okolností měly některé kusy sloužit k upevnění rožňů nad ohněm. Vyskytují se na sídlištích, a to nezdědká po více kusech, a nebývají vždy dokonale vypálené, občas se dochovaly i pouze sušené. Horní (nebo vzácněji i boční) plochy závaží z doby bronzové nesou rytý křížek nebo vytlačený důlek, zřídka i otisk hlavice jehlice; kusy z doby halštatské mívají občas i komplikovanější, dokonce i figurální výzdobu a pokládají se za symbolické předměty (*Venclová a kol.* 2008, 179 s lit.). Exempláře z obj. H6 v Běchovicích mají hladké a rovné stěny, které budí dojem, že snad vznikaly vtlačením do formy. Jejich hmota a zpracování se značně liší (kolísá od nepatrně ostřené hlinité hmoty až k hrubě ostřené, případně s příměsí oblázků), některé mohly být vyrobeny chvatně nebo snad nezkušenou rukou. Nejde o kulturně specifické artefakty (*Venclová a kol.* 2008, 179 s lit.; nálezy desítek závaží v řadách v pravoúhlých objektech se zřejmě důvodně pokládají za pozůstatky tkalcovských stavů), vyskytují se i v době laténské (např. *Venclová a kol.* 2008, 108–109, obr. 78–79) nebo v době římské (Běchovice, obj. H/1968 – *Venclová* 1975; *Thér et al.* 2010, obj. 86/06 z Tuněchod.).

(4) Polymorfni kategorii představují relativně nehojné nestandardní až unikátní artefakty vesměs neurčené, zřejmě nikoli profánní funkce. Jde např. o hliněné desky (podložky?, pokličky?: *Fröhlich – Chvojka – Jiřík* 2004, 152), keramické mezikruhy, resp. kruhy s otvory (*Metlička* 2004; *Fröhlich – Chvojka – Jiřík* 2004, 152; *Zelenka* 2011, tab. 1), tvarově neurčenou silnostěnnou „technickou keramikou“ a dva silnostěnné artefakty zatím neurčeného tvaru a účelu (Malesice: *Metlička* 2004, 325) nebo fragment sloupku se svíslou kanelurou z obj. H6 v Praze-Běchovicích (obr. 8). Vedle toho existovaly fragmentárně doložené mělké pekáčovitě (pražnicovitě obdélníkovitě?) exempláře (např. z obj. H4 z Prahy-Běchovic, obr. 2), zlomkovitě dochované reliéfní útvary, snad oltáře? (např. *Paulík* 1962; *Bouzek – Vokolek v přípravě*). Během doby bronzové se v Evropě relativně hojně vyskytují v kontextech označovaných různorodě jako svatyně, kultovní okrsky, oltářní obětistiště, obětní jámy, sídlištní jámy s neobvyklým obsahem, např. s tvrdě vypálenými bloky „keramomazanice“ (*Podborský* 2006, 247 sq. s lit.), jejichž společným jmenovatelem se vesměs jeví výrazné stopy ohně, resp. zápalných obětí.³

LITERATURA

- Assmann, J.* 2002: Egypt: theologie a zbožnost rané civilizace. Praha.
- Beneš, A. – Vencl, S.* 1969: Sídlíště ze starší a střední doby bronzové v Běchovicích (okr. Praha-východ), Archeologické rozhledy 21, 460–484 a 576.
- Bible* 1979: Písmo svaté Starého i Nového zákona. Ekumenický překlad. Praha.
- Bönisch, E.* 2005: Begrabene Häuser? Brandschutt mit bronzezeitlichen Hausinventar. In: B. Horejs – R. Jung – E. Kaiser – B. Teržan (Hrsg.), Interpretationsraum Bronzezeit. Bernhard Hänsel von seinen Schülern gewidmet. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 121. Bonn, 445–462.
- Bouzek, J.* 1966: The Aegean and Central Europe. An Introduction to the Study of cultural Interrelations 1600–1300 B.C., Památky archeologické 57, 242–276.

³ Za vstupní informace srdečně děkuji Jiřímu Fröhlichovi, za expertisy a konzultace vděčím J. Bouzkovi, J. Grygarovi, R. Kyselému, N. Venclové a V. Vokolkovi. L. Svobodové jsem zavázán díkyem za úsilí o rekonstrukci mělkého pánovitého útvaru z obj. H4, H. Komárkové za kresby, H. Touškové za fotografie a B. Hružové za úpravy ilustrací.

- Bouzek, J. 2000: Versuch einer Rekonstruktion des Pantheons der Urnenfelderzeit. In: B. Gediga – D. Piotrowska, (eds.), *Kultura symboliczna kręgu pól popielnicowych epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej*. Warszawa–Wrocław–Kraków, 345–354.
- Bouzek, J. – Ondřejová, I. 1989: *Periklovo Řecko*. Praha.
- Braun, P. – Fröhlich, J. 1982: Topělec, obec Čížová, okr. Písek, *Výzkumy v Čechách 1978–1979*, 134.
- Dohnal, V. 1988: Středo- a mladobronzová žárová obětiště na Moravě. In: M. Dočkalová (ed.), *Antropofagie a pohřební ritus doby bronzové*. Brno, 175–187.
- Dohnal, V. 1989: Zur Frage der vor- und frühurnenfelderzeitlichen Opferstätten in Mähren, *Zeitschrift für Archäologie* 23, 19–35.
- Đuriš, J. 2015: *Architektúra domu mladšej a neskorej doby kamennej na juhozápadnom Slovensku na základe analýzy mazanice*. Nitra.
- Eisner, J. ed. 1953: *Niederle, L., Rukověť slovanských starožitností*. Praha.
- Friedrich, F. C. 1927: Několik příspěvků k studiu kultury knovízské, *Památky archeologické 1926–27*, 35, 214–216.
- Fröhlich, J. 1997: *Písecko v zrcadle archeologie*. Písek.
- Fröhlich, J. – Chvojka, O. – Jirák, J. 2004: Sídliště z mladší a pozdní doby bronzové v Čížové u Písku. In: *Archeologické výzkumy v jižních Čechách - Supplementum 1*. České Budějovice, 127–165.
- Gregor, M. 2009: Oheň a hlina, *Živá archeologie* 10, 7–11.
- Honig, P. 2001: Die urnenfelderzeitliche Siedlung von Greding – „Am Rohrmeierkeller“, Lkr. Roth. *Arbeiten zur Archäologie Süddeutschlands* 11. Büchenbach.
- Hrala, J. 1973: *Knovízská kultura ve středních Čechách. Archeologické studijní materiály* 11. Praha.
- Chvojka, O. 2007: Žlabovité objekty na sídlištích mladší a pozdní doby bronzové v jižních Čechách. In: M. Salač – K. Šabatová (edd.), *Doba popelnicových polí a doba halštatská*. Brno, 111–126.
- Chvojka, O. – Šálková, T. 2011: Březnice u Bechyně. K interpretaci sídelního areálu z mladší doby bronzové se žlabovitými objekty. In: *Doba popelnicových polí a doba halštatská. Podbrdsko – Miscelanea 2*. Příbram, 103–127.
- Jiráň, L. ed. 2008: *Archeologie pravěkých Čech 5. Doba bronzová*. Praha.
- Kandert, J. 2010: *Náboženské systémy. Člověk náboženský a jak mu rozumět*. Praha.
- Kyselý, R. 2016: Zvířecí kosti z knovízských objektů z Prahy 9 – Běchovic, *Archeologie ve středních Čechách* 20, 307–308.
- Laneri, N. ed. 2015: *Defining the Sacred. Approaches to the Archaeology of Religion in the Near East*. Oxford.
- Lüning, J. 1981: Eine Siedlung der mittelnolithischen Gruppe Bischheim in Schernau, Ldkr. Kitzingen. *Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte, Reihe A, Bd. 44*.
- Lutovský, M. – Smejtek, L. a kol. 2005: *Pravěká Praha*. Praha.
- Metlička, M. 2004: Žlabovité objekty na sídlištích z mladší a pozdní doby bronzové v západních Čechách. In: *Archeologické výzkumy v jižních Čechách - Supplementum 1*. České Budějovice, 321–329.
- Nadler, M. – Pfauth, U. 1993: Kult- oder Abfallgrube? Ein ungewöhnlicher Befund der älteren Urnenfelderzeit bei Untermässing, *Das archäologische Jahr in Bayern 1992*, 56–58.
- Němec, I. 1983: Dějiny hmotné kultury a jazykověda, *Archeologické rozhledy* 35, 189–205.
- Němec, I. 2002: Jazykověda jako zdroj kulturních rekonstrukcí. In: E. Neustupný (ed.), *Archeologie nenalézaného*. Plzeň–Praha, 133–140.
- Niederle, L. 1911: *Slovanské starožitnosti. Život starých Slovanů I/1*. Praha.
- Ohlídalová, M. – Tisucká, M. 2011: Nálezy usní z mohylových pohřebišť střední doby bronzové. In: *Doba popelnicových polí a doba halštatská. Podbrdsko – Miscelanea 2*. Příbram, 187–192.
- Olmerová, H. 1956: Běchovice, zpráva č. j. 3567/56 v archivu NZ AÚ ČAV Praha.
- Paulík, J. 1962: Mazanica s plastickou výzdobou v době bronzové na Slovensku, *Študijné zvesti AÚ SAV* 10, 27–57.
- Paulík, J. 2003: Príspevok ku kultu doby bronzovej II. *Zborník Slovenského národného múzea* 97, *Archeológia* 13, 35–92.
- Podborský, V. 1994: *Náboženství našich prapředků*. Brno.
- Podborský, V. 2006: *Náboženství pravěkých Evropanů*. Brno.
- Říhovský, J. 1982a: Hospodářský a společenský život velatické osady v Lovčičkách, *Památky archeologické* 73, 5–56.
- Říhovský, J. 1982b: *Lovčičky. Jungbronzezeitliche Siedlung in Mähren. Materialien zur allgemeinen und vergleichenden Archäologie*. Bd. 15. München.
- Salač, V. ed. 2008: *Archeologie pravěkých Čech 8. Doba římská a stěhování národů*. Praha.
- Schaffer, G. D. 1993: An Archaeomagnetic Study of a Wattle and Daub Building Collaps, *Journal of Field Archaeology* 20, 59–75.

- Schmidgen-Hager, E.* 1992: Das bandkeramische Erdwerk von Heilbronn-Neckargartach, *Fundberichte aus Baden-Württemberg* 17, 173–291.
- Schneidhofer, P.* 2010: Die hallstattzeitliche Siedlung von Freundorf. Diplomarbeit. Universität Wien.
- Šteffl, J. – Hejtmán, J.* 2015: Hrádek u Libochovan (nejen) z pohledu archoastronomie, *Archeologie ve středních Čechách* 19, 189–204.
- Thér, R. – Droberjar, E. – Gregor, M. – Lisá, L. – Kočár, P. – Kočárová, R.* 2010: Vápenické pece z doby římské v lokalitě Tuněchody (okr. Chrudim), *Archeologické rozhledy* 6, 326–347.
- Thér, R. – Mangel, T.* 2011: Experimentální konstrukce laténské pece z Brčekol, *Živá archeologie* 12, 58–62.
- Thér, R. – Maršálek, D.* 2011: Experimentální pálení vápna na základě archeologických dokladů z doby římské, *Živá archeologie* 12, 72–75.
- Thér, R. – Prostředník, J.* 2009: Požáry sídlišť v mladší době bronzové: nehody či záměrná lidská aktivita?, *Živá archeologie* 10, 17–20.
- Trnka, R. – Přemyslovská, P.* 2013: Zamyšlení nad tkalcovským stavem, *Živá archeologie* 15, 54–60.
- Váňa, Z.* 1990: Svět slovanských bohů a démonů. Praha.
- Vařeka, P.* 1992: Mazanice – středověký stavební materiál v archeologických pramenech a problematika jeho interpretace, *Sborník společnosti přátel starožitností* 3, 105–110.
- Vařeka, P.* 1995: Nálezy mazanic v archeologických strukturách – deskriptivní systém a databáze Mazanice, *Archeologické fórum* 4, 59–64.
- Vencl, S.* 1968: K otázce interpretace pravěkých staveb, *Archeologické rozhledy* 20, 490–510.
- Vencl, S.* 1970: Druhé únětické pohřebiště v Běchovicích (okr. Praha-východ), *Archeologické rozhledy* 22, 139–147 a 251–252.
- Vencl, S.* 1971: Some remarks on the study of prehistoric structures, *American Antiquity* 36, 451–455.
- Vencl, S.* 1972: Několik eneolitických nálezů ze středních Čech, *Archeologické rozhledy* 24, 489–513 a 593 (resp. 494–507).
- Vencl, S.* 1973: Časně slovanské osídlení v Běchovicích, okr. Praha-východ, *Památky archeologické* 64, 340–392.
- Vencl, S.* 1979a: Nádoby z látek živočišného původu, *Archeologické rozhledy* 31, 530–570.
- Vencl, S.* 1979b: Počátky zbraní. K otázce poznatelnosti pravěké výzbroje, *Archeologické rozhledy* 31, 640–694.
- Vencl, S.* 1980: K poznání méně nápadných artefaktů, *Archeologické rozhledy* 32, 521–537.
- Vencl, S.* 1981: On containers in the Palaeolithic and Mesolithic, *Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam* 14/15, 309–314.
- Vencl, S.* 1983a: K interpretaci plastik žen se zvednutýma rukama z Hlubokých Mašůvek, *Sborník prací FF BU, E* 28, 95–101.
- Vencl, S.* 1983b: Der Kamm: Ein Beispiel für die Instabilität einer Aussage bei einem kontinuierlich bestehenden Phänomen, *Archäologisches Korrespondenzblatt* 13, 179–185.
- Vencl, S.* 1984: Otázky poznání vojenství v archeologii. *Archeologické studijní materiály* 14. Praha.
- Vencl, S.* 1985: Žaludy jako potravina. K poznání významu sběru pro výživu v pravěku, *Archeologické rozhledy* 37, 516–565.
- Vencl, S.* 1991: Fragments of clay daub as a source of information on prehistoric architecture, *Památky archeologické* 82, 406–411.
- Vencl, S.* 1994a: K problému sídlišť kultur s keramikou šňůrovou, *Archeologické rozhledy* 46, 3–24.
- Vencl, S.* 1994b: Nádoby z organických hmot v archeologických nálezech, *Archeologické rozhledy* 46, 527–532.
- Vencl, S.* 1994c: The Archaeology of Thirst, *Journal of European Archaeology* 2, 299–326.
- Vencl, S.* 2004: Dřevěná sakrální architektura a archeologie. Ecclesia lignea jako zvláštní případ archeologických pozůstatků snížené viditelnosti. In: K počtě Vladimíru Podborskému. Brno, 517–524.
- Vencl, S.* 2007: Mírně skeptické poznámky na okraj možností a mezí archeologického poznání, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 20, 29–37.
- Vencl, S.* 2012: Ötzi: muž z tyrolského ledovce optikou archeologie nenalezeného, *Archeologie západních Čech* 4, 90–102.
- Vencl, S. ed.* 2013: *The Prehistory of Bohemia 1. The Palaeolithic and Mesolithic.* Praha.
- Vencl, S. – Hrdlička, L.* 1976: Středohradištní pohřebiště v Praze 9 – Běchovicích, *Archeologické rozhledy* 28, 323–329 a 360.
- Vencl, S. – Venclová, N. – Zadák, J.* 1976: Osídlení z doby římské v Dubči a okolí, *Archeologické rozhledy* 28, 247–276 a 359.
- Venclová, N.* 1975: Sídliště laténsko-římského horizontu v Běchovicích, *Archeologické rozhledy* 27, 400–428 a 479.
- Venclová, N. a kol.* 2008: *Hutnický region Říčansko.* Praha.
- Venclová, N. ed.* 2008: *Archeologie pravěkých Čech 7. Doba laténská.* Praha.

- Vokolek, V. 1999: Pohřebiště lidu popelnicových polí v Ostroměři. Hradec Králové.
- Waldhauser, J. et al. 1993: Die hallstatt- und latènezeitliche Siedlung mit Gräberfeld bei Radovesice in Böhmen, 1–2. Praha.
- Zadák, J. – Vencl, S. 1973: Nálezy z běchovické pískovny z let 1960 až 1968, Výzkumy v Čechách 1970, 212–246, tab. 41–56.
- Zadák, J. – Vencl, S. – Venclová, N. 2006: Povrchové sběry, průzkumy a výzkumy na východním okraji Prahy a v okolí v letech 1960–2004, Výzkumy v Čechách 2003, 391–449.
- Zelenka, A. 2011: Polykulturní sídliště na katastrech Plzně-Bručné a Plzně-Černic, okr. Plzeň-město, Archeologie západních Čech 2, 7–104.

Prehistoric burnt offerings: the case of the Knovíz culture features from Prague 9 – Běchovice

In 1968, L. Hájek (1909–1987) conducted rescue archaeological fieldwork in a sand quarry in Prague-Běchovice, where, among other finds, a feature H6 that belonged to the later phase of the Knovíz culture (Ha A2 – early Ha B1) was found, with a striking occurrence of heavily over-fired pottery. The feature fill contained, besides unrecorded number of rough stones, fragments of several dozens of pottery vessels (5 completely reconstructed vessels, approximately 20 parts of vessels, and over 300 sherds, Figs. 3–7), 77 fragments of clay pyramidal weights (from at least nine pieces, Fig. 11: 2–4), 138 clay fragments probably originating from a dome of a kiln of unidentified shape (Fig. 9–10), reconstructed lower part of a clay hollow column (Fig. 8), and bits of charred animal bones (Kyselý 2016). Another heavily damaged feature H4 from the same site probably represents a feature of similar nature: it contains fragments of a large pan-shaped object made of clay (Fig. 2), fragments of pyramidal weights (Fig. 11:1), as well as bits of charred animal bones.

Similar finds as in the H6 feature from Prague-Běchovice with heavily over-fired pottery were also attested in shallow, narrow and elongated gully-shaped (ditch-shaped) features dating from the Late and Final Bronze Age that are already known from more than 50 sites in southwest Bohemia, Bavaria and occasionally also in adjacent regions (Chvojka – Šálková 2011 with refs.). The gully-shaped features are predominantly characterised by north-south orientation, their content is significantly affected by fire, copious occurrence of pottery, partly over-fired, numerous fragments of clay originating from heating facilities, sometimes bits of charred animal bones, fragments of pyramidal weights, accumulations of partially fire-affected stones, and variously shaped artifacts of unspecified functions rather than of everyday use (e.g. the fragment of a clay hollow column from the H6 feature in Prague-Běchovice, fragments of moon idols from Nynice or Neufahrn, the zoomorphic vessel from the feature 1/07 in Březnice near Bechyně, etc.).

Interpretation of these gully-shaped features is still widely disputed: the opinions range from remains of loom installations (e.g. Trnka – Přemyslovská 2013), traces of potter's failures (Jiráň ed. 2008, 175, 238), evidence of ritual activities (e.g. Metlička 2004, 239, rejected by Jiráň ed. 2008, 175, and Chvojka – Šálková 2011, 104, 120), to places used for grain drying (Honig 2001). The most supported hypothesis argues that the gully-shaped features were used to store the remains of burned down houses with their inventories, and, thus, they represent ritual house burials (Bönisch 2005). However, the author rejects this opinion because there are neither known motives nor ethnohistorical evidence for such ritual activities and conduct.

The author states that the current interpretation of these features has been based on the description of recent fieldwork and relied on the interpretation of only one of the find components (pyramidal weights, potter's failures, food preparation) or virtual reality (house funeral). However, none of the above-mentioned interpretations is free of contradictions and doubts.

The author concludes that the key to the understanding the function of these features lies in understanding the difference between the concept of fire in pre-industrial societies, and in the present. The present time reduces the fire to the purely utilitarian function, so that the former sacred, spiritual significance of fire exists only residually, and unintelligibly for most contemporaries (as eternal lights in temples and candles on the altars). The author, therefore, proposes to interpret the content of prehistoric features with distinct traces of intense exposure to fire – and especially the gully-shaped pits from the Late and Final Bronze Age documented in southwest Bohemia and Bavaria – in terms of the possibility that they represent tangible correlates of burnt offerings of the Bronze Age, described for example in the Books of Moses e.g. in the stories of Cain and Abel (Genesis 4: 2–5), in reports about the sacrifices done by Noe (Genesis 8:20), Abraham (Genesis 22:1–12), Jacob/Israel (Genesis 31:54, 33:20, 35: 7), or Moses' father-in-law (Exodus 18:12), etc. The Third book of Moses (Leviticus, especially Chapters 1–3) contains a detailed sacrificial set of rules for the priesthood performing bloody burnt offerings on the undying altar fires, non-blood offerings (offerings of grain, flour, unleavened loaves that were mixed with oil and burnt), peace-offerings and fellowship offerings (cattle slaughtered for sacrifices, during which only the blood of animals and their fat burnt in the fire made of wood was sacrificed). Descriptions of the Old Testament sacrifices represent a spatio-temporally restricted and culturally specific form of ritual behaviour

in the areas on the edge of the 'high' civilisations, but they also inform about a more general range of motives, practices and behaviour of the Bronze Age barbarians. In the pre-industrial societies, the fire was perceived not only technologically but also in its ritual significance. Since the Mesolithic, the fire was seen as an alternative method of burial, and, therefore, as a means of transition to the afterlife: occurrence of this type of burials culminated in the time of Urnfield cultures. The burnt offerings mediated beseeching as well as thanksgiving communication with the otherworldly forces; and, moreover, the divine nature of fire is documented for example in the Exodus 3: 1–4 in the tale of Moses, who received the Ten Commandments from the Lord appearing to him in the form of a burning bush. The cult of fire (pyrolatria) existed globally in prehistory (*Podborský 2006*).

The absence of human bones in the content of these sacrificial pits allows for the interpretation that sacrifices related to agricultural rituals associated with pleas for restoring the natural productive forces and protection of crops were mostly involved. Thus, the annual repetition of ceremonies would explain the multiple occurrences of the gully-shaped features at one sacrificial place (Březnice u Bechyně, Künzing, Neufahrn, etc.).

The ritual nature of the gully-shaped features also reveals their non-random north-south orientation with exclusive variations to NE-SW, which probably correspond to the fluctuations of the Earth's axis due to gravitational forces of the planets. According to the astronomer J. Grygar, it was caused by the precession of Earth's axis rotation that can be also observed in variations in the orientation of Egyptian pyramids.

The rather high heat of sacrificial fires can be caused by the sacrifice of animal fat (or oil used in the non-blood sacrifices in the southern regions); that is, however, archaeologically unprovable. Accumulations of rough stones exposed to fire in the filling of gully-shaped features can be correlated to the existence of stone altars built according to the ritual prohibition of the use of worked stones (Genesis 20:25).

Variability of the content of the gully-shaped features and other forms of remains of burnt offerings primarily depends on structure of the offerings (according to the Book of Numbers, Numeri 16: 16–17 each man should appear, since the days of Moses, three times per year before the Lord, and make an offering of whatever he can and in quantity according to his blessing); secondarily on the extent of post-deposition processes and quality of the fieldwork.

The distinctive form of the gully-shaped features in the Late and Final Bronze Age in southwest Bohemia and Bavaria probably represents a local variation of the expression of the developed ritual behaviour. This behaviour prescribed saving of the sacred remains of the offerings (and even altars?) in order to prevent their desecration by degradation on the surface by their storing in primary features (pits) of prescribed shape and orientation.

In European Prehistory, cultic roles of the fire can be traced back at least to the Neolithic (in Czech literature cf. *Dohnal 1988; Podborský 2006* with refs.; for the Bronze Age see particularly *Bouzek 1966; 2000*). The burnt offerings did not emerge in Bohemia as a novelty during the Late Bronze Age, but it was practised at the latest in the Tumulus culture period (*Lutovský – Smejtek et al. 2005, 405 sq.*). Localities with accumulated occurrence of ditches with their contents strongly affected by fire (as at Březnice near Bechyně, Künzing or Neufahrn) apparently represent one of the forms of the so far not defined category of archaeological sites, that is of the places of sacrifices. Evidence of religious ceremonial practices are known from the whole prehistory (e.g., *Podborský 2006* with refs.). If religious systems represent cultural and social phenomena accompanying – according to ethnohistorical sources – the evolution of all human societies (e.g. *Kandert 2010* with refs.), then the now dominating ahistorical trend to interpret all aspects of the human existence only economically.

(English by P. Maříková Vlčková)

Fig. 1. Praha- Běchovice. Site location on the map of Bohemia

Fig. 2. Praha-Běchovice, feature H4. Rim fragments of a pan-shaped clay object. Drawings Figs. 2 and 9–10 by S. Vencel

Fig. 3. Praha-Běchovice, feature H6. Reconstructed fine pottery vessels. Photo Figs. 3, 4, 7 to 11 by H. Toušková

Fig. 4. Praha-Běchovice, feature H6. Selected parts of fine pottery cups. Drawings Figs. 4 to 6 by H. Komárková

Fig. 5. Praha-Běchovice, feature H6. Selected fragments of fine pottery (1–2, 4), rough (3) and mid-rough (5–6) pottery

Fig. 6. Praha-Běchovice, feature H6. Reconstructed part (7) and fragments (1–4 and 6) of mid-rough pottery; no. 5 earlier intrusion

Fig. 7. Praha-Běchovice, feature H6. Selected reconstructed parts of ovoid pots, mid-rough pottery (1–2) and fragments of storage jars, rough pottery (3–5 heavily over-fired, 6 less over-fired)

Fig. 8. Praha-Běchovice, feature H6. Reconstructed basal part of a clay hollow column with vertical cannelure (reconstructed by L. Hájek)

Fig. 9. Praha-Běchovice, feature H6. Selection from fragments of burnt clay (possibly from a domed kiln?)

Fig. 10. Praha-Běchovice, feature H6. Selection from similar fragments of burnt clay (from the same construction?)

Fig. 11. Praha-Běchovice. Examples of clay pyramidal weights: no. 1 feature H4, nos. 2–4 feature H6

